

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XLV

BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM

A kiadvány a Magyar Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjteményi Kollégiumának támogatásával készült

SZERKESZTETTE
HANNY ERZSÉBET

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

BENCZE ZOLTÁN
BODÓ SÁNDOR
ENDRÓDI ANNA
ZSIDI PAULA

*Lektorálták Bencze Zoltán, Benda Judit, Endrődi Anna, Hegedűs Gyula,
Kovács Gyöngyi, Leél-Óssy Szabolcs, Zádor Judit, Zsidi Paula,
a rajzokat Kuczogi Zsuzsanna, a fotókat Tóth Csilla és Tihanyi Bence,
az idegen nyelvű kivonatokat Serege Anikó, Hegedűs Gyula és Horváth László András készítette.*

Tördelés: Tábori Tamara

HU - ISSN 0133-1892
© BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM, 2012

KIADTA A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
FELELŐS KIADÓ: BODÓ SÁNDOR FŐIGAZGATÓ

*Nyomdai előkészítés és kivitelezés: DeMax Művek Kft.
Felelős vezető: Miklóssy János, Tábori Szabolcs
Készült 300 példányban, Book Antiqua betűkkel*

TARTALOM – CONTENTS

KÖSZÖNTÉSEK

ZÁDOR Judit	
Irásné Melis Katalin	7
KÉRDŐ KATALIN	
Pető Mária	11
GABLER Dénes	
Zsidi Paula	13

TANULMÁNYOK

IRÁSNÉ MELIS Katalin	
A pesti 13. századi fémfeldolgozó ipartelep régészeti kutatása (Budapest V. Károly körút 28-30.) .. 19	
<i>Die archäologische Untersuchung des Metallverarbeitungsindustrie-Geländes des 13. Jh. in Pest</i>	50
VÖRÖS István	
A pesti 13. századi fémfeldolgozó műhely állatcsont leletei	81
<i>Animal bone finds in a 13th century metallurgy workshop in Pest</i>	85
HORVÁTH M. Attila	
Sírszerkezetek rekonstrukciós kísérlete egy La Tène kori temetkezés kapcsán	91
<i>Versuch der Grabrekonstruktion eines LaTène-zeitlichen Begräbnisses</i>	99
GABLER Dénes	
Terra sigillaták Aquincum legkorábbi táborából és az annak helyén emelt későbbi római épületekből .. 111	
<i>Samian ware from earliest fort of Aquincum</i>	142
HÁRSHEGYI Piroska	
„Amphore Crétoise 3” az aquincumi polgárváros nyugati temetőjéből	151
<i>An „Amphore Crétoise 3” found in the Western Cemetery of the Civil Town of Aquincum</i>	155
ÉDER Katalin	
Török kori díszkerámiák a Budapest-Víziváros területéről	159
<i>Ottoman Ceramics from the Turkish Period Found Recently in the Area of the Víziváros</i>	164
KOLLÁTH Ágnes	
Két kora újkori kerámia leletegyüttes a budai Szent György térről	169
<i>The Early New Age Pottery of Two Find Complexes from the Szent György Square of Buda</i>	184
SZABÓ Balázs	
A budai vár sziklapincéinek kialakulása, kialakítása és vizsgálata a középkori telekosztások tükrében I. 195	
<i>Die Entstehung, der Ausbau und die Untersuchung der Höhlenkeller in der Burg von Buda</i>	
<i>im Spiegel der (ersten) Grundteilung im 13. Jh. I.</i>	219

BIBLIOGRÁFIÁK, ADATTÁRAK

KOVÁCS Valéria	
Melis Katalin tudományos munkáinak bibliográfiája	243
HANNY Erzsébet	
Pető Mária tudományos munkáinak bibliográfiája	247
KESZTHELYI Anna	
Zsidi Paula tudományos munkáinak bibliográfiája	251
BORDÁS Attila	
Irásné Melis Katalin, Pető Mária és Zsidi Paula a BTM Régészeti Adattárában	
nyilvántartott dokumentációi	263
RÖVIDÍTÉSEK – ABBREVIATIONS	271

KOLLÁTH ÁGNES

KÉT KORA ÚJKORI KERÁMIA LELETEGYÜTTES
A BUDAI SZENT GYÖRGY TÉRRŐL

Budán, a királyi palota előterében, azaz a mai Szent György téren és környezetében a II. világháborút követő romeltakarítások óta folynak régészeti kutatások. Közülük a legjelentősebb, összefüggő területre kiterjedő feltárásokra több szakaszban, a Budapesti Történeti Múzeum számos szakemberének közreműködésével, az 1970-es évek végétől 2002-ig került sor.¹

E munkálatok során több, mint száz „török gödör” is napvilágra került, melyek a hódoltság korának talán legjellegzetesebb régészeti jelenségei.² Ez az elnevezés különböző céllal létrehozott, esetenként középkori eredetű gabonatarló és jégvermeket, nyersanyagkinyerő- és emésztőgödröket, valamint ma már meghatározhatatlan rendeltetésű beásásokat foglal magába. Méretük és alakjuk ennek megfelelően igen változatos, átmérőik 1,5–9 m, mélységük 1,3–11 m között változik. Közös jellemzőjük, hogy eredeti funkciójuk elvesztése után hulladékkal töltötték föl őket, vagy egyszerre, vagy hosszabb idő alatt, folyamatosan szemétkerakó helyként használva.

Mivel a lelőhelyen a 16–18. századi rétegek a leginkább bolygatottak, a tér kora újkori településtörténete nehezen követhető. Az időszak kutatására kézenfekvő lehetőséget kínálnak a gyakran a sziklába mélyített, így épebben maradt gödrök, ugyanis nagy mennyiségű, változatos leletanyaguk általában zárt együttesnek tekinthető. Emeltek ki már belőlük középkori faragott köemlékeket éppúgy, mint különleges és egyedi kisleleteket, vagy a várost ért ostromok emlékeit. A legnagyobb tételeket azonban természetesen az állatcsontok és a cseréptöredékek teszik ki.³

Jelen tanulmányban a Szent György téren 1988–2002 között feltárt gödrök kerámiaanyagát feldolgozó munkám első eredményeit fogom bemutatni.

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS MÓDSZERTAN

A Szent György téri, hódoltság kori leletegyüttesek már korábban is felkeltették a kutatók figyelmét. Gerelyes Ibolya 1990-ben német, 1991-ben magyar nyelven nyolc, Zolnay László ásatásaiból származó gödör anyagát közölte a várost egykor a palotától elválasztó Északi Kortinán nyíló Kolduskapu előteréből, és további huszonötét a már a palotához, azaz egy másik települési egységhez tartozó északi előudvarról.⁴ A fő problémát munkája során az jelentette, hogy a leletanyagot már a feldolgozás előtt erőteljesen szelektálták, így az együttesek összetételéről csak a selejtezési napló lakonikus közléseiből kaphatott képet.⁵

E két publikáció óta nem jelent meg átfogóbb igényű tanulmány a témában, született viszont néhány olyan közlés, melyek kisebb mennyiségű, az ásatási megfigyelések alapján jól keltezhető leletanyagot, illetve különleges, ritka tárgyakat mutattak be, melyek párhuzamként illetve kiindulási pontként kiválóan felhasználhatók.⁶

A rendelkezésemre bocsátott leletanyag igen nagy mennyiségű és selejtezetlen, viszont sok esetben sem magukból az objektumokból, sem kontextusukból, sem pedig az írott és képi forrásokból nem nyerhető rájuk nézve keltező értékű információ. Ezért az értelmezéshez az eddigiektől némiképp eltérő megközelítés vált szükségessé. A Budán mindeztidáig kidolgozatlan kora újkori kerámia-tipokronológia felállításának első lépéseként datálható gödröket kerestem, melyekből kiindulva lehetségessé válik egyes edénytípusok elhelyezése a hódoltság másfél évszázadán belül. Most két ilyen leletegyüttest emeltem ki a feldolgozott anyagból.

A leletek csoportosítása során több szempontrendszer alkalmaztam párhuzamosan. Az egyes kategóriáknál használt rövidítéseket a szövegben

¹ A téren folytatott régészeti kutatásokról és eredményeiről összefoglalóan ld. MAGYAR 2003. 101–107.

² MAGYAR 2003. 108–109., továbbá ld. az ásatások periodizált, összesítő alaprajzát. Forrás: BTM Rajztára.

³ MAGYAR 2003. 108–109.

⁴ GERELYES 1990. 269–285. GERELYES 1991. 21–75.

⁵ GERELYES 1991. 23., 49.

⁶ TÓTH 2002. 261–268.; TÓTH 2003. 273–280.; BENDA 2002. 535–548.; BENCZE-PAPP 2004. 35–49.; NYÉKHELYI 2004. 133.

és az összesítő táblánál is közlöm. Mivel a későbbiekben ezt a szisztémát kívánom majd tovább építeni és finomítani, jelen állapotát a következőkben ismertetem.

I. A formai besorolás két szinten történt. Elsődlegesen funkcionális alapú, nagyrészt a korszakhoz kapcsolódó, illetve néprajzi kerámiapublikációkban megszokott utakon halad.⁷ Célja a tárgyak alapvető azonosítása. A felosztás:

KONYHAI KERÁMIA

1. Sütőtálak és sütőharangok
2. Fazekak (ezek főzésre és tárolásra is szolgáltak) és lábasedények
3. Tárolóedények
4. Fedők

ASZTALI KERÁMIA

5. Import díszkerámia
6. Talpastálak
7. Egyéb tálak és tányérok
8. Poharak, kupák

FOLYADÉKTÁROLÓK (külön csoportot alkotnak, mivel gyakran egyszerre töltöttek be tároló és tálaló funkciót):

9. Korsók
10. Kancsók
11. Egyéb formák

EGYÉB KERÁMIATÁRGYAK

12. Kályhás anyag⁸
13. Pipák
14. Gyertyatartók
15. Egyéb

II. A csoportosítás következő állomásán magának a kerámiának egyes anyagi és technológiai jellemzőit vettem figyelembe. Ezek ugyanis élesen különböző formavilágú, funkciójú és felületkezelésű edénycsoportokra lehetnek jellemzőek, még a hasonló anyaghasználatú edényfajták felderítése a kerámiarégiók meghatározásában válhat a későbbiekben hasznossá. A megfigyelt tulajdonságok:

Készítéstechnika:⁹ Az edény megformálásának módja. Az edénytípusok sorszáma a megadott tartományok szerint mutatja ezt a kategóriát. A jobb

elkülöníthetőség és a bővíthetőség miatt nagy ráhagyásokkal dolgoztam.

001–499 Gyorskorongolt: a kora újkori edények többsége

500–599 Kézikorongolt: ún. „délsláv” fazekak, középkori töredékek

600–699 Kézzel formált: ún. „délsláv” korsók, a sütőtálak bizonyos típusai és a sütőharangok, továbbá a leletegyüttesek szinte mindegyikében megtalálható középkori és őskori cserepek¹⁰

700+ Más technika. A hazánkban fellelhető 16–17. sz.-i anyagban a pipákat és kályhacsempéket kivéve nem jellemző sem a formába nyomott, sem a préselt, sem pedig a formába öntött edények jelenléte, de az importáru között, illetve a későbbi gyártmányoknál elvétve előfordulnak. A speciális gyártási eljárások miatt külön besorolást kap továbbá a kőcserép, a porcelán, a fajansz és a majolika is.

Szín: A budai kora újkori leletanyagban az oxidált égetésű kerámiáknak három fő alapszíne különíthető el. Ezek a nagyon világos, szürkés- vagy sárgásfehér (F), a világos, szürkés- vagy vörössárga (S), illetve a sötétebb, élénkebb barnászörös (V). Az alapszínek árnyalataiban nagy változatosság tapasztalható, továbbá előfordulnak még kevésbé kiemelkedő darabszámú, más színskálát mutató csoportok is (E).¹¹ Fontos, hogy mindig az edény felületének színét figyelem, ugyanis bizonyos égetési körülmények között a törésfelületek eltérő színűek lehetnek, ami a következő kategóriába tartozik.

Égetési mód: Amennyiben két típus ezt az egy kategóriát kivéve megegyezik egymással, egy főcsoportba kerülnek, mivel a 18. századtól biztosan adatolható, hogy sok mester váltogatta az oxidált (O) és redukált (R) égetési módot.¹² A szokás kora újkori létezését a teljesen azonos anyagú és formakincsű, vörös illetve szürke színű edények bizonyítják. Nem

¹⁰ Mióta elsőként Fehér Géza rámutatott ezeknek az edénytípusoknak balkáni eredetére, többnyire „bosnyák” vagy „délsláv” fazekaknak és korsóknak nevezzük őket, továbbá ide szokás sorolni a sütőtálakat és sütőharangokat is. (FEHÉR 1959. 126.) Ugyanakkor az etnikumon alapuló megnevezés problémái miatt minden ilyen típusú meghatározást idézőjelekbe foglalva közlök.

¹¹ Bár a felosztás rokonságot mutat a Holl Imre által meghatározott középkori budai kerámiatípusokkal, és esetenként a formakincsben is megfigyelhetők hasonlóságok, egyelőre csak ritkán sikerül folyamatosan továbbélő típusokat azonosítani. Ennek vizsgálatához több, közvetlenül az oszmán hódítás előtti időszakból származó együttes feldolgozására lenne szükség. (HOLL 1963. 349–354.)

¹² Pl. KRESZ 1991. 14–15.

⁷ A csoportosítás nagyrészt a következő publikációk tanulságainak felhasználásával készült: GERELYES–FELD 1986. 141–186.; KOVÁCS 1998. 155–180.; PUSZTAI 2003. 301–310.; KRESZ 1960. 296–379.; IGÁZ–KRESZ 1965. 87–131.; CSUPOR–CSUPORNÉ 1998; LAJKÓ 2010. 799–816.; VIZI 2010. 817–838.

⁸ Ebben a publikációban a kályhás anyagot területi okokból csak felsorolás szintjén ismertetem.

⁹ VIZI 2010. 817–821. nyomán.

választom továbbá automatikusan külön az olyan edényeket sem, amelyeknek törésfelülete a felszínüktől különbözik, ez ugyanis égetésről égetésre, sőt akár egy edény különböző részein is változhat, falvastagságtól, a kemencében égő tűz hőfokától és egyéb tényezőktől függően.

Egyéb összetevők: a kaolint kivéve minden agyag tartalmaz egyéb anyagokat, ásványokat, homokot, kavicsot, meszet, csiga- és kagylóhéjakat, növényi maradványokat. Ezek nagy részét a fazekasok fáradtságos munkával eltávolították, azonban egyes esetekben ez nem volt lehetséges, még máskor a járulékos összetevők jelenléte jobb minőséget eredményezett. Az agyaghoz legtöbbször szándékosan is tettek adalékokat, ún. soványítóanyagokat, melyek az edény formázhatóságát, égetés utáni szilárdságát, hőállóságát fokozták.¹³ Többnyire mind a szándékosan hozzáadott, mind az előkészítés után megmaradt anyagok láthatók szabad szemmel, a két csoport azonban nem mindig különíthető el egymástól, így egy általánosabb megfogalmazást választottam. Az egyértelműen azonosítható soványítóanyagokat a leírásokban jellemezem.

Hibák, további jellemzők: egyes típusoknál ismétlődő hibákat, jellegzetes törési módokat, stb. lehetett megfigyelni. Ezeket, amennyiben segítenek a csoport elkülönítésében, szintén közlöm.

III. A következő szint a részformák vizsgálata, mely által az edénycsoportok pontosabb elhatárolása lehetséges. Szorosan összefügg az anyaghasználattal és -kezeléssel (utóbbi alatt az égetési módot és felületkezelést értem). A leírást mindig a peremtől a fenék felé haladva végzem.

Figyelembe vett jellemzők, egyértelműsítő megjegyzések:

A perem: az edény felső lezárása, töredékek esetén átmérőjéből lehet legjobban következtetni a mérettartományra.

Korsók esetében nem választható külön a teljes szájrész tárgyalásától.

Fazekak esetében a kora újkorban rendkívül elterjedt „galléros” peremformának két alcsoportját különítettem el: az ívben kihajtott és az alávágott peremeket. Egyes publikációkban csak az utóbbiakra alkalmazzák a „galléros” jelzőt, én mindkettőre.

Tálaknál a „tányérperem” alatt a vízszintesen vagy kissé fölfelé irányítva kihajtott, viszonylag széles, egyenes peremformát értem. Az anyag töredékessége miatt a laposabb tányérforma egyébként ritkán különíthető el, így legtöbbször az általános

sabb értelmű tál, 10 cm-nél kisebb peremátmérő esetén a tálka kifejezést használom.

A fül: a kora újkorban három fajtája volt elterjedt. A szalagfül, a hurkafül és a korongolt fül. Nagyritkán préseléssel is készítették.¹⁴ A tárgy-leírásokban fülátmérőként (Df) jelzett értékek voltaképpen vastagságát és szélességét jelentik, ezeken kívül a fül átmetszetének alakját, kapcsolódási pontjainak helyét és jellegét tüntettem föl.

A test: itt a nyak, azaz a közvetlenül a perem (korsók esetében a száj) alatt lévő, általában összeszűkülő rész, a váll (a közvetlenül a nyak alá eső rész) és a has (a válltól a fenékig) arányait vettem figyelembe, azonban mérésekre, a teljes edényekkel dolgozó néprajzi kerámiafeldolgozásokkal szemben, nem vállalkoztam, következtetésem a profilrajzokon alapulnak. Tálaknál a magasság és az átmérők viszonyán kívül a „sinc”, azaz az edény ívében lévő törés, meglétét vagy hiányát, elhelyezkedését vettem figyelembe.

A fenék: az edény aljának és oldalának találkozási pontját figyeltem meg, mivel ennek megoldása, szöge, eldoldozása bizonyos csoportokon belül ismétlődik.

IV. Felületkezelés: a leírások utolsó szakasza, itt kapott helyet az égetési módot kivéve minden, ami az edények felületét módosítja, azaz a máz, az angób és a festés, a díszítések és egyéb, technológiai nyomok (pl. a korongról levágás, vagy az égető háromláb nyomai), utólagos módosítások (javítás, kilyukasztás, bekarcolás, másodlagos égés) ismertetése. Ez a kategória önmagában sosem határoz meg főcsoportot, mivel ugyanaz a műhely készíthetett mázasan és mázatlanul, különböző díszítésekkel vagy teljesen díszítetlenül is ugyanolyan edényeket.

Továbbá, egyes felületkezelési módszerekre néprajzi terminológiát alkalmaztam, mivel ezzel írhatóak le legrövidebben és legegyszerűbben:

Rovátkolás: fazekaknál használják. Az edény külső felületének nagy részén, speciális eszközzel (rovackoló), egymástól lehetőleg egyenletes távolságban létrehozott, körbefutó hornyolatok.¹⁵ Amennyiben csak néhány bemélyített vonal fut körbe az edényen, azokat továbbra is egyszerűen hornyolatoknak nevezem.

Kifogatás: szintén fazekaknál használták. A rovátkoláshoz hasonlóan még a korongon hozták létre, azonban nem vízszintesen körbefutó, hanem ferdén fentről lefelé tartó, néha alig kivehetően bemélyedő vonalak tagolják az edény külső oldalát.¹⁶

¹⁴ CSUPOR-CSUPORNÉ 1998. 51-53.

¹⁵ IGAZ-KRESZ 1965. 127.

¹⁶ IGAZ-KRESZ 1965. 127.; KRESZ 1991. 12.

¹³ CSUPOR-CSUPORNÉ 1998. 19-20.

A felsorolt kategóriák közül a II–IV. római számmal jelzettek nem csak kölcsönhatásban állnak egymással, de részben egymásra is épülnek, így egy-egy csoportot együttesen határoznak meg.

Ezért minden edénycsoport egy három tagból álló kódszámot visel, melyből az első az I. kategória szerinti, a második a II–IV. kategóriák összességére alapján történt besorolását jelenti, még a harmadik alcsoportokat jelöl. Az, hogy a második szám mely tartományba esik, egyben azt is megmutatja, milyen technikával készültek az adott csoportba tartozó edények. Ez azért praktikus, mert a hódoltságon belül, különböző lelőhelyeken rendkívül változatos a kézzel formált – kézikorongolt – gyorskorongolt kerámiák előfordulási aránya, amiről ily módon gyorsan képet kaphatunk, továbbá az importált kerámiák is könnyen kiszűrhetők, visszakereshetők.¹⁷

A II. kategória szempontjai szerint nagyban egyező, tehát nagyon hasonló anyagú edények, melyek azonban eltérő funkciójúak (pl. fedő és korsó) második azonosítószáma egyezhet, az első és a harmadik szám itt megmutatja a formai eltérést. Az olyan, jellegtelen illetve meghatározhatatlan töredékek, melyek formailag nem besorolhatók, anyaguk viszont vizsgálható, nem kapnak külön kódszámot, hanem a hozzájuk leginkább hasonló anyagú csoportnál kerülnek említésre, mint bizonytalanul odatartozók.

A csoportoknál, amennyiben lehetséges, töredékszámot adok meg. Amint látható lesz, a restaurált edényeknél nem mindig lehetett megszámolni, hány darabból állnak, ezeket egynek vettem, és így az adott csoportnál minimális darabszámot adtam meg (Ezt + jel jelzi a darabszám után). Az ily módon történt teljes csoportosítás a két gödör összegző tábláin tekinthető meg.

AZ OBJEKTUMOK¹⁸

Sándor palota, Szent János ferences kolostor, 17. helyiség/1. gödör (Altmann Julianna feltárása, 1994–1995)

Az objektum: A gödör bontását a Sándor palota felújítását megelőző, Altmann Julianna által vezetett ásások során 1994.10.17–20 között és 1995.04.03–04-én végezték el. Az objektum a Sándor palota 17. számú helyiségében helyezkedett el, amely az egykori Szent János templomhoz kapcsolódó feren-

ces kolostor udvarára épült rá.¹⁹ A márgába vágott, négyszögletes verem feltja az akkori talajszinttől számolva –370 cm-en jelentkezett, alját –730 cm-en találták meg, (155,22 m A.–t.sz.f.m.) Mérete NY-K-i irányban 175 cm, É-D-i irányban 150 cm volt. Részben vágott egy őskori, a nagyrévi kultúrához tartozó, kerek áldozógödört.²⁰ Betöltése nem volt egynemű, benne törmelékes, világos; barnás kevésbé törmelékes; illetve sötétebb, lazább földet lehetett megfigyelni, de ezek nem váltak szét jól követhető rétegekre. Fölötte, a verem feltját teljesen elfedve épülettörmelékes, habarcsos planírozási réteg jelentkezett, török kori leletanyaggal, erre tört kőből készült kőburkolatot fektettek. A kövek között szintén kevés török kori kerámia került elő. A járőfelület megkopott, néhány helyen meg is újították, a leletanyag alapján ugyancsak még a 17. században, ami hosszabb, több évtizedes használatra utal. A szintén az udvaron, a veremtől keletre található, középkori ciszterna kútjának betöltéséből jellegzetesen 17. század végi – 18. század eleji, a visszafoglalást követő időszakra jellemző leletek kerültek ki, ami arra mutat, hogy a kút és az udvar addigi rendeltetésüket ekkoriban veszítették el. Mindennek alapján a verem egyszeri, a kövezet lefektetését megelőző planírozáshoz kapcsolódó betöltését a 16–17. század fordulójára, legfeljebb a 17. század első harmadára tehetjük, még létrehozása valamikor a középkorban történhetett. Mivel a ciszterna közelében található, amelynek környezetében a talaj hűvösebb maradt, eredendően élelmiszer tárolására szolgálhatott, esetleg jégverem lehetett.²¹

A leletanyag: A gödörből összesen körülbelül 650 db cseréptöredék került elő, valamint kisebb mennyiségű állatsont, néhány vasszeg, és azonosíthatatlan funkciójú, összerozsdásodott vasdarabok. A kerámiaanyag, mintegy 30 db, bronzkori, Árpád-kori és 14. századi töredéktől eltekintve egyöntetűen hódoltságkori.

Királyi Istálló, 94/1. szelvény, NY-i gödör (Magyar Károly feltárása, 1994)

Az objektum: A gödör bontására 1994-ben került sor, az egykori Királyi Istálló helyén. Mivel az objektum félig az istállóépület fala alá esett, csupán egy része maradt meg, s az is csak a sziklafelszíntől,

¹⁷ Erről bővebben ld. KOVÁCS 1998. 155; PUSZTAI 2003. 301–310.

¹⁸ Ezúton köszönöm a feltáróknak, illetve a BTM illetékes régészeinek, azaz Kovács Eszternek és Magyar Károlynak, hogy a leletegyütteseket feldolgozásra átengedték.

¹⁹ A templomot, amely a Várszínház területére (Színház u. 1–3) esik, először 1966-ban Gerő Győző, majd 1971-ben Altmann Julianna kutatta. (ALTMANN 1973. 82–87.) A kutatások eredményeinek összefoglalása a templom épületére vonatkozóan 1994-ben látott napvilágot. (ALTMANN 1994. 137–152.) Újabb jelentés, illetve az előkerült kőanyag katalógusa 2004-ben jelent meg. (ALTMANN-LÓVEI 2004. 11–21.)

²⁰ HANNY 1997. 199.

²¹ KOVÁCS 2003. 250.; ALTMANN 1994a. 8. 33–40.; ALTMANN 1995. 1–2.

felső részét az alapozási árok elpusztította. Ugyanakkor a szelvény területén mindenhol megtalálható volt az 1684-es ostrom környékén végzett erődítési munkálatok során Kösze Sziávus pasa által építetett, a korábbi, rossz állapotba került védműtől valamivel beljebb húzott fal mögé emelt földtöltés, mely az ásatási megfigyelések alapján eredetileg erre a gödörre is ráfedett.²² Betöltésére tehát legkésőbb 1684-ben kerülhetett sor. Sok kerámiatöredék egyébként másodlagosan erősen megégett, ami azt jelenti, hogy a betöltést valamilyen nagyobb tűz után végezték, ami lehetett hadi tevékenység következménye is.

A szelvényben még több, nagyjából szabályos kör átmetszetű gödör volt, környékükön pedig hódoltság kori lakóépületeket tártak föl. Ezek valamelyikéhez tartozhattak tehát e beásások, tárolóveremként vagy emésztőként/szemégtödörként. Mivel az objektumot egy későbbi építmény vágta, először kétséges volt, hogy az együttes zártnak tekinthető-e, az anyagban azonban csak három, 17. század végénél biztosan későbbi töredéket találtam, amelyek a bontás során is belekeveredhettek. Annyi bizonyos, hogy a leletanyag nem teljes, azonban a tér területét többszörösen érintő szintkiegyenlítések és átépítések miatt ez igen gyakori a kora újkori objektumoknál.²³

A leletanyag: A gödörből némi állatcsonton és egy üvegpalack töredékein kívül összesen 389 db cseréptöredék került ki. Ezek közül 1 db őskori, 16 db Árpád-kori és 14. századi, 3 db újkori, a többit 16–17. századnak lehetett meghatározni. A legtöbb hódoltságkori töredék másodlagosan erősen megégett, ezek egy részét (mintegy 60 db-ot) nem lehetett sem anyag, sem forma szerint besorolni. Ez az objektum abban a határtartományban mozog, ahol már meggondolandó, hogy a lelőkörmények, illetve a leletanyag minősége miatt egyáltalán érdemes-e vele foglalkozni. Választásom azért esett mégis rá, mert az elvégzett elemzés itt is hozott bemutatásra érdemes eredményeket.

A LELETANYAG

KONYHAI KERÁMIA

1. Sütőtálak és sütőharangok

Mindkét leletegyüttesben csak az előbbi edénytípus képviselői voltak jelen, viszonylag kis mennyiség-

ben. Bár anyaguk miatt nincsenek rajtuk látványos korongolásnyomok, jó minőségük, egyenletes falvastagságuk (FV=0,7–0,8 cm), szabályos formájuk miatt feltehetőleg gyorskorongon készültek.

Sándor palota, 17/1. gödör

Anyagukban és égetésükben a sütőtálak egységes csoportot képviselnek, színük barnászvörös, a töréscsillámos homokot és soványítóanyagként közepes mennyiségű, apróra zúzott fehér kavicsot tartalmaznak. A peremátmérők 30–35 cm között vannak, a peremformák azonban változatosak, ezek alapján lehetett alcsoportokat elkülöníteni (1.001.001²⁴; 0.001.002²⁵; 1.001.003²⁶). Darabszám: 9 db.

Királyi Istálló, 94/1, NY-i gödör

Anyagukban és formáikban a gödör sütőtálai egyaránt kevésbé egységesek, mint az előzőekben ismertettek, de továbbra is tartalmaznak valamennyi durva szemű csillámos homokot és jellemző maradt rájuk a fehér illetve áttetsző tört kavicsal történt soványítás. Színük barnás vagy sárgás szürke. Falvastagságuk 0,8–1,1 cm. (1.001.004; 1.001.005) Egy töredék valamivel finomabb, kavicszúzalékot nem, csak csillámos homokot és fekete szemcséket tartalmaz. (1.001.006) Peremformáik nem állnak kapcsolatban az anyag minőségével, közöttük szintén megtalálhatjuk a ferde és vízszintes állású típusokat, azonban megformálásuk lekerekítettebb. Perem- és fenékátmérőik csaknem megegyeznek, 25–29 cm között mozognak. Darabszám: 12 db

2. Fazekak

Mindkét együttesben a legtöbb töredéket számláló és legváltozatosabb csoport. Többségében közepes méretű, 14–17 cm közé eső peremátmérőjű edények tartoznak ide, de akadnak kisebb, 10–13 cm peremátmérőjűek és nagyobb 18–22 cm-es peremátmérőjűek is. Még a 17/1-es gödörben igen nagy számban vannak jelen a középkori előzményekkel rendelkező, illetve a már kora újkori formákat mutató, azonban mázatlan edények, addig a 94/1 NY-i gödörben két „délsláv” fazék töredékeit leszámítva minden darab kívül mázatlan, belső oldalán ólomházas.

Kézikorongolt, „délsláv típusú fazekak”

A két gödörből összesen három edény darabjai kerültek elő, a 17/1-es objektumból csak egyetlen töredék.²⁷ Ez anyagában azonos volt a 94/1 NY-i gödör egyik fazekával, azaz eredeti színe barnássárga lehetett, de a használat során majdnem mindenhol

²² Fényes Gabriella szíves szóbeli közlése; MAGYAR 2003. 57. A jeleségeket az ásatás idején ágyúállásként azonosították, azonban később kiderült, hogy a pasa által épített falhoz kapcsolt, feltételezett ágyútermék valójában későbbi építmények részei. (Magyar Károly szíves szóbeli közlése.)

²³ VÉGH 2003, 8.

²⁴ BTM ltsz. 2002.9.107; 2002.9.108

²⁵ BTM ltsz. 2002.9.45; 2002.9.151

²⁶ BTM ltsz. 2002.9.104

²⁷ BTM ltsz. 2002.9.69

feketére égett, közepes mennyiségű, apróra tört, világos színű kavicszúzalékkal soványított. Fala viszonylag vékony, falvastagsága nem egyenletes. A későbbi gödörből kikerült töredék erősen hasasodó oldala a nyaknál összeszűkül, az egyszerű perem ferdén kifelé hajlik. Pereme külső oldalán két, halványan kivehető borda fut körbe.²⁸ (2.501.001)

A 94/1 NY-i gödörből egy formájában az előzővel azonos, anyagában azonban különböző „dél-szláv” típusú fazék töredékei is előkerültek. Ez szürkésbarna színű, sok, közepes szemcseméretű csillámos homokot és sok, nagyobb méretű fehér szemcsét tartalmaz. Falvastagsága nem egyenletes.²⁹ (2.502.001) Össz. darabszám: 11 db

Gyorskorongolt, mázatlan fazekak

Ilyen edények csak a 17/1-es gödör anyagából kerültek ki, ott viszont a fazéktöredékeknek körülbelül egyharmadát adják.

Sándor palota, 17/1. gödör:

Vörös anyagú mázatlan fazekak (2.002)

Vörössárga színű, egyenletesen kiégett, közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot tartalmaz. Igen nehéz őket megkülönböztetni a mázatlan, vörös korsók töredékeitől. Amennyiben a forma nem árulkodó, az égés- és koromnyomok, illetve a belső oldalt egyes esetekben borító, világos angób, amely folyadéktárolókra nem jellemző, igazolhatja, hogy a töredék fazékhoz tartozott. Alcsoportokat a peremformák alapján lehetett elkülöníteni. Ezek között a két fő típus, az ívben, néha vízszintesre kihajtott és a függőlegesen felálló, a kifelé tartó nyakhoz élesen megtörve csatlakozó perem. Utóbbi formát egy edény töredéke képviselte, ennek válla erősen hangsúlyos, most sötétbarna, egykor talán vörös, festett csíkokkal díszített. (2.002.001³⁰, 2.002.002³¹) Darabszám: 15 db

„Osztrák típusú” fazekak (2.004)

Ebben a leletgyűttesben redukált égetésűek, azaz szürkék.³² Falvastagságuk 0,3–0,5 cm. Jellegzetes peremformájuk a felső részén vaskos, kifelé ívben lehajló, alsó szélén elkeskenyedő, ún. „húsos perem”. Mindig mázatlanok, peremükön, fülükön gyakran bélyeg található. Késői (16–17. sz.) képviselőik általában díszítetlenek, esetleg vállukon fut körbe egy-két vékony hornyolat. Két, anyagukban egymástól élesen elváló alcsoportot lehetett a leletgyűttesen belül elkülöníteni.

Az egyik, a klasszikus, hagyományosan ausztriai gyártmánynak vélt típus (2.004.001).³³ Ez közepes mennyiségű, durva szemű, csillámos homokot, kevés grafitszemcsét tartalmaz, kissé lyukacsos anyagú, a szürke különböző árnyalatait mutatja az égetés egyenetlensége miatt.

Egy, ebbe a típusba tartozó teljes edényt lehetett kiegészíteni. E fazék pereme a fentebb leírt formát mutatja, rajta kettőskeresztet ábrázoló bélyeg található. A kisméretű hurkafül a perem tetejéről indul, alul az edény vállához csatlakozik. A nyak rövid, széles, a váll alig ugrik ki, rajta vízszintes borda, az alatt hornyolat fut körbe. Az edény hasa legnagyobb átmérőjénél majdnem megegyezik a peremátmérővel, majd lefele szűkül. Az oldal és az alj ében találkoznak.³⁴

Több, formailag pontos párhuzama Budáról ismert.³⁵ Decs-Etéről, Csalogovits József 1935-ös ásatásáról szórványként került elő egy ilyen fazék, méghozzá peremén három, az ittenivel valószínűleg azonos bélyeggel ellátva.³⁶ Holl Imre szintén egyezőnek tűnő bélyeget ismertet, bécsi műhely jelzésének tulajdonítva azt.³⁷

A további öt, hasonló anyagú perem- és fültöredék kevés eltéréssel ugyanazt a formát követi, mint az előbbi fazék. Az egyiken szintén található bélyeg, ezen négy, bemélyedő kis kör vehető ki élesen.³⁸ Ezt a jelet más lelőhelyről Magyarországon még nem közölték.

A másik alcsoport (2.004.002) színe sötétszürke, kissé fényes, anyaga közepes mennyiségű, közepes szemcseméretű csillámos homokot, még grafitot egyáltalán nem tartalmaz, az égetés egyenletes. Az egyetlen peremtöredék formája, bár részleteiben emlékeztet az előző csoport peremeire, összességében azoknál hangsúlyosabb, a kihajtott rész szélesebb. Nyakrészén vastag, vízszintes hornyolat fut körbe. Nagy méretű edényhez tartozott.³⁹

Anyaga és formája alapján ide lehetett továbbá sorolni egy szűrőedény- aljtöredéket, melynek fenekét égetés előtt négy helyen átlukasztották.⁴⁰ Darabszám: 46 db

Belül olommázás fazekak

Mindkét gödör konyhai kerámiájának jelentős részét az ilyen edények töredékei tették ki, s bár a kora újkori mázas fazekak első látásra igen egysé-

²⁸ BTM ltsz. 95.31.28

²⁹ BTM ltsz. 95.31.29

³⁰ BTM ltsz. 2002.9.67; 2002.9.77

³¹ BTM ltsz. 2002.9.119; 2002.9.76

³² Egyre több lelőhelyről válnak ismertté olyan edények, melyek formailag egyeznek ezekkel a fazekakkal, azonban oxidált égetésűek. (Pl. Decs-Ete, MIKLÓS-VIZI 2006. 93. 4–5. kép.)

³³ Elsőként ld. HOLL 1955. 168–174.

³⁴ BTM ltsz. 2002.9.39

³⁵ HOLL 2005. 63. Abb. 27/1.

³⁶ VIZI 2000. 197, 232/2. kép (M.3.936.1)

³⁷ HOLL 1955. 180, 53. kép/20.

³⁸ BTM ltsz. 2002.9.115

³⁹ BTM ltsz. 2002.9.47

⁴⁰ BTM ltsz. 2002.9.50

ges képet mutatnak, amint látni fogjuk, ez koránt sincs így.

„Budai vörös kerámia” (2.003)

Érdekes módon mindkét leletegyüttesben megtalálható volt néhány töredék ebből a jellegzetes, 15–16. századi csoportból. Anyaguk téglavörös színű, kevés, nagy szemcséjű csillámos homokot, néha kisebb kavicsokat tartalmaz, soványításuk közepes mennyiségű zúzott kavics. A falvastagság 0,3–0,4 cm. Lehetnek mázatlanok, de általában külső oldalukon fehér angób, belső oldalukon pedig fényes, vastag, zöld vagy sárgásbarna ólomház borítja őket.⁴¹ Egy fenéktöredék és oldaltöredékek tartoztak ide. Darabszám: 9 db

Fehér anyagú fazekak

Sándor palota, 17/1. gödör:

2.005.001: Jellemzője a fehér vagy világossárga, kevés, aprószemű, csillámos homokot tartalmazó, finoman iszapolt anyag. Ezeknek az edényeknek fala vékony, a falvastagság 0,2–0,3 cm. Az egyik, kiegészített edény valójában egy kis lábas, azonban mind formájában, mind anyagában egyezik a nagyobb, láb nélküli fazekakkal. Pereme egyenesre vágott, kissé kihajló, alul egy enyhén kiemelkedő borda tagolja. A nyak nagyon rövid, a váll nem túl hangsúlyos, két hornyolat fut körbe rajta.⁴² Az edény gömbtestű. A többi, 6 db perem ugyanezt az alapformát ismétli, közülük 3 db-on a vállon körbefutó hornyolatot is meg lehetett figyelni. A láb nélküli változatok vállban lehettek a legszeleesebbek. Az edények kívül mázatlanok, a lábaskát rádlival nyomott kis háromszög-sorok díszítik. Belső oldalukon a ház viszonylag vékony, sárga, narancssárga vagy zöld. Darabszám: 51 db

Királyi Istálló, 94/1, NY-i gödör

2.010.002: világos, sárgásfehér, közepes mennyiségű, apró szemű, csillámos homokot és kevés, nagyobb fekete szemcsét tartalmazó anyagú fazekak. Falvastagságuk 0,25–0,4 cm. Egy darabjaiból csaknem teljesen összeállítható fazék is tartozik ide. Ennek pereme a 2.006.001–002 csoportok egyik formájával áll rokonságban, azaz függőlegesen felálló, a kifelé tartó nyakkal ívben találkozik. Külső oldalán kissé megvastagodó, lezárása íves. A lapos szalagfűl a peremből indul, viszonylag nagy méretű, a magasság középvonalánál valamivel lejjebb csatlakozik vissza a hashoz, ahol az a legnagyobb átmérőjét eléri. Az edény lefelé egyenletesen szűkül, az oldalfal a fenékkal élben találkozik. Külső oldala mázatlan, vörös, festett és visszakapart minták díszítik, pereme felső része és belső ol-

dala nagyon kopott, matt, világosbarna mázas.⁴³ További előforduló mázszín még a narancssárga. Darabszám: 27 db

2.016.001: anyaguk szintén világos alapszínű, ez esetben sárgás piszkosfehér, kevés, nagyon aprószemű kavicsot, esetleg kevés, apró szemű csillámos homokot tartalmaz. A peremek galléros, alávágott típusúak. Az alávágás mélysége változó, a „gallér” az edény arányaihoz képest viszonylag széles, felső lezárása gyakran nagyon éles szögű, profiljuk szinte hegyes.⁴⁴ Az edények legnagyobb átmérője a has középső, alsó részére eshetett, majd a fenékrészhez közeledve erőteljesebben behűzött. Külső oldaluk mázatlan, a vállon és a vállon sűrűn, vékony vonalakkal rovátkolt. Belső oldaluk minden esetben ólomházas, mázszíneik a borostyánsárga, a barnássárga és a zöldessárga. Darabszám: 55 db

Sárgásvörös anyagú fazekak

Sándor palota, 17/1. gödör:

2.006.001–002: színe vöröses vagy rózsaszínes sárga, több-kevesebb csillámos homokot tartalmaz, a falvastagság 0,3–0,4 cm. Az edények mindegyike kívül mázatlan, belül ólomházas. Mázszíneik között a sárga és narancssárga mellett a barna, sötétbarna és sötétzöld szerepel.

Egy durvább (2.006.001) és egy finomabb (2.006.002) anyagú alcsoportot lehetett elkülöníteni, ezek azonban formáikban nem váltak élesen külön.

A peremtöredékek négy fő típust képviselnek, amelyek nem minden esetben egyeznek az anyag alapján történt elkülönítéssel. Az egyik fajta perem leginkább az osztrák fazekakéhoz hasonlít, kihajló, az edényfal felé jobban vagy kevésbé visszahajtott, élben végződő. A másik kifelé megvastagodó, háromszög keresztmetszetű, a klasszikus galléros peremekre emlékeztet, de nem alávágott. A harmadik függőlegesen felálló, a kifelé tartó nyakkal ívben találkozik. Felül lehet lekerekített, egyenesen vagy ferdén levágott. Alsó élét borda tagolja, ezt két esetben rádlizott rovátkák díszítik. Két ilyen peremű edény is kiegészíthető volt, közös jellemzőjük, hogy válluk hangsúlytalan, testük átmérője a középvonalban a legnagyobb, de ez is kisebb a peremátmérőnél. A nyak és a váll találkozásánál mindkét esetben kettős hornyolat fut körbe, a nagyobbik edény testét pedig a magasság középvonaláig kifogatás díszíti.⁴⁵

Egy peremtöredék a jellegzetes középkori szögfejperemek formáját mutatja, azaz függőlegesen felálló, a nyakkal éles törésben találkozik, felső része kiszélesedő, kissé ívesre vágott. Valószínű-

⁴¹ Ld. még HOLL 1963. 351–354.

⁴² BTM Iksz. 2002.9.5

⁴³ BTM Iksz. 95.31.13

⁴⁴ BTM Iksz. 95.31.14; 95.31.21

⁴⁵ BTM Iksz. 2002.9.155; 2002.9.156

leg vállban volt a legszélesebb.⁴⁶ Össz. darabszám: 73+ db

Királyi Istálló, 94/1, NY-i gödör

2.006 főcsoport: a sárgászörös, csillámos homokot tartalmazó anyagú fazekak csoportja alcsoportokban rendkívül gazdag ebben a leletegyüttesben, köszönhetően a változatos soványítóanyagoknak, azonban csak egy típusnál volt elegendő számú, értékelhető töredék. Össz. darabszám: 50 db

2.006.003: vörös vagy sárga (csontszínű) közepes mennyiségű, nagyon apró szemű csillámos homokot tartalmazó anyag jellemző rá, mely viszonylag finom felületével 2.006.002-re emlékeztet. Az oldaltöredékek mellett egy peremtöredék tartozik ide, ez függőlegesen felálló, a kifelé tartó nyakkal ívben találkozik. Közepén széles, bemélyített sáv fut körbe. Füle a perem alsó, kidomborodó részéből indul, lapos szalagfűl (Df=0,8×2,8 cm.) Az edény legnagyobb átmérőjét a peremnél érthette el, vállá hangsúlytalan, teste átmérője a középvonalban lehetett a legnagyobb.⁴⁷ 2 db lábasedény-töredék is tartozott ide. A csoportba tartozó töredékek külső oldalán a rovátkolás mindig vékony vonalakból áll, de lehet ritkás vagy sűrűbb. Mázszíneik a narancssárga, a barnássárga és a zöld.

2.017.001-002: a felszínükön vörös, törésfelületeiken viszont világosabb sárga töredékek kerültek ide, melyeknek anyaga több-kevesebb csillámos homokot tartalmaz. A 002-es alcsoport kis mennyiségű, nagyon apróra tört kavicsal soványított, a falvastagság 0,3-0,4 cm.

A töredékek formájukban egy vonulatot képviselnek. Peremük galléros, ezen belül lehet alávágott vagy ívben kihajtott, egy esetben hullámosra formált.⁴⁸ Testük a nagyon rövid nyakrész alatt hirtelen kiszélesedik, és csak közvetlenül a fenék fölött szűkül össze erőteljesebben. Külső oldaluk mázatlan, közvetlenül a perem alatt induló, szélesebb, mélyebb vonalakból álló rovátkolással borított. Belső oldalon, a máz alatt, ritkán az edény alapanyagához hasonló színű angób nyomait lehet megfigyelni. Darabszám: 20 db

3. Tárolóedények

A jellegzetesen tárolásra szolgáló edénytípusok közül kettő bukkant föl a két leletegyüttesben.

Kétfülű mázas tárolóedények (3.007.001): A hódolt-ság területén igen elterjedt típus, melynek jellemző anyaga barnászörös, háromszínű törésfelületű (vörös-szürke-vörös), közepes mennyiségű, nagyon

apró szemű csillámos homokot tartalmaz. Erősen meszes, hasadásra hajlamos, a falvastagság 0,6-1 cm. Az edények alapformája azonos, nyakuk hengeres, válluk hangsúlyos. Előbbiből (de nem közvetlenül a perem alól) indulnak, és utóbbihoz futnak le az egymással szemben elhelyezkedő, széles, lapos szalagfűlek. Az edény teste a válltól kisebb vagy nagyobb mértékben, de egyenletesen szűkül a fenékig, a falvastagság pedig növekszik. A nyakat és vállat gyakran tagolják bordák, hornyolatok, a nagyobb példányok testén pedig néha ferdén bevagdosott, applikált bordák futnak körbe. Az eddig ismert darabok mind ólomházak. Belső oldalukon gyakori egy jellegzetes, rossz minőségű, barnás, zöldes vagy sárgás ólomház, még kívül, gyakran csak a vállig, világos angób, és arra, vagy esetleg önmagában felvitt, jobb minőségű, zöld vagy sárga ólomház borítja őket.⁴⁹ A két leletegyüttesben fellelhető töredékek között nem mutatkozott látványos különbség. Darabszám: 18 db

Tejeskőcsög (3.018.001): A 94/1 NY-i gödörből kerültek elő egy ilyen edény töredékei. A típus a 17. század utolsó évtizedeitől adatható, a visszafoglaló háborúk idejére keltezhető, vagy annál későbbi kontextusból kerülnek elő.⁵⁰ Az itteni példány anyaga háromszínű törésfelületű (vörös-sötétszürke-vörös), keményre égett, közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot és kevés, kisebb kavicsot tartalmaz. Széles, hengeres nyakú, a nyak és a váll találkozásánál hármashornyalat fut körbe. Darabszám: 3 db

4. Fedők

A kora újkori leletegyütteseknél általános, hogy sokkal kevesebb fedő kerül elő, mint fazék. Ez ebben az esetben sincs másként, mindössze hét, minden szempontból igen egységes, a korszakra jellemző töredék tartozik ide. Közülük 6 db a Sándor palota 17/1-es gödörből került ki.

4.002.004: Anyaguk egyenletesen kiégett, közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot tartalmazó, falvastagságuk 0,3-0,5 cm. Készültek oxidált és redukált égetéssel egyaránt. Csonkakúp alakúak, a két meglévő gomb a csonkakúp tetején ül, fordított csonkakúp vagy henger alakú fogón, mindkettő korongot formáz. A kiserkeszthető átmérők 14-15 cm-esek. Mindegyik mázatlan, díszítetlen.⁵¹ Darabszám: 7 db

⁴⁶ BTM Iksz. 2002.9.89

⁴⁷ BTM Iksz. 95.31.26

⁴⁸ BTM Iksz. 95.31.27

⁴⁹ Teljes példányaik illetve párhuzamaik: GERELYES 1991. 65., 10. ábra; HATHÁZI-KOVÁCS 1997. 210., Fig. 9. 3.

⁵⁰ HATHÁZI-KOVÁCS 1997. 208., Fig. 10. 4.; 218.

⁵¹ A legépebben megmaradt példány: BTM Iksz. 2002.9.28

ASZTALI KERÁMIA

6. Talpastálak

A hódoltság időszakának egyik legjellegzetesebb edénytípusa, mely a szultáni seregek és a hozzájuk tartozó civil lakosság kivonulásával szinte azonnal eltűnt a magyar kerámiaművességből.

Sándor palota, 17/1. gödör:

Az együttes egyik leggazdagabb és díszítőtechnika szempontjából legváltozatosabb leletcsoportja. Mindazonáltal ezek a talpastál- töredékek formailag igen egységesek. Peremük egyszerű, lekerekített, vagy egészen enyhén kihajtott. Peremátmérőik 13–22 cm között változtak. A vizsgálható profilú példányok mind viszonylag mélyek, faluk egyenes. A sinc mindössze három esetben volt megfigyelhető, mindegyiknél egészen alacsonyan, csaknem a talppal egy vonalban helyezkedett el. A talpgyűrűk alacsonyak, vaskosak, tagolatlanok, csaknem hengeresek voltak. Néhány töredéknél, mivel nem tartozik hozzájuk talptöredék, lehetséges, hogy lapos tálak voltak.

Anyaguk alapján két főcsoport, az egyikben belül pedig két alcsoport vált külön. Ez azért is lényeges, mert a mázas, „török típusú” korsóknál és a gertyatartóknál részben ugyanezeket a csoportokat lehetett elválasztani egymástól.

6.008.001: barnászörös, kevés, nagyon apró szemű homokot, valamint alig észrevehető mennyiségű meszet tartalmaz. Egyenletesen, keményre átégett. A töredékek többsége ide tartozik, közöttük tizenöt sgraffito- díszes darab. A többi világos angóbon egyszínű zöld vagy sárga mázas volt.

A sgraffito minden esetben világos, sárgás angóbon található, az azt borító áttetsző máz egészen enyhén zöldes árnyalatú. A minták kivitelezésében két stílust lehetett megfigyelni. Az egyiknél a bekarcolás könnyed, a vonalak vékonyak, sekélyek. A tálak öblében többé- kevésbé forgásszimmetrikus motívumok, belső oldalukon a megszokott, palmetta szerű levelek, valamint díszítési sávokat elválasztó, körbefutó, egyenes vonalak, a peremek közelében pedig ívsorok figyelhetők meg. A zöld és barna mázak viszonylag halványak, kiegészítik, követik a karcolt dekorációt.⁵²

Ezek a töredékek annyira hasonlítanak egymásra, hogy adja magát a gondolat: egy műhelyben készültek és esetleg egy készlethez tartoztak. Előbbi felvetést a belgrádi anyagban előforduló, igen pontos párhuzamaik támogatják, melyeket ott helyben ké-

szítettek.⁵³ A kerámia edénykészletek létezése a kora újkorban mindaddig nem vetődött föl, azonban erre utalhat, hogy a négy, hasonló dekorációjú talptöredék közül három alján azonos, utólagosan bekarcolt jelölés látható, négy, egymással párhuzamos, ferde vonal képében.⁵⁴

A másik sgraffito-stílusnál a bekarcolás sokkal mélyebb, keményebb. Az ide tartozó három aljtöredék öblében a minta jóval egyszerűbb, kevésbé egyértelműen növényi ornamentika. A mélyebb bekarcolások az egyik esetben fizikailag is elválasztják egymástól a mázfoltokat, még egy másik töredéknél a zöld máz teljesen önálló életet élve, a bekarcolástól független mintát alkot.⁵⁵

6.008.003: téglavörös, közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot tartalmaz, erősen meszes („mészkukacos”). 7 db, két vagy három edényhez tartozó, barna illetve zöld színű folytatott mázas töredék, és 1 db „álsgraffitós” töredék tartozik ide.⁵⁶ Ez utóbbinál a díszítést világos, szintelen mázzal borított angóbon zöld és barna máz adja, a máz alatti bekarcolás azonban elmarad. Az ilyen anyagú, folytatott mázas tálak készültek lapos, talp nélküli változatban is, ezt azonban jelen esetben nem lehet megítélni.

6.009.001: a 6.008-as csoportnál jóval világosabb, vörössárga anyagú edények tartoznak ide. Kevés, nagyon apró szemű csillámos homokot és nagyon kevés, apró fekete szemcsét tartalmaznak, egyenletesen kiégettek, de anyaguk összességében puhább, porózusabb, mint az előzőleg ismertetett daraboké. Egy talpastál 6 db töredékét lehetett ide sorolni. Ez belül fehér angóbon feltűnően fényes, borostyánsárga mázas, ellentétben a többi talpastál tompább mázszínével.⁵⁷ Össz. darabszám: 56+ db

Királyi Istálló, 94/1, NY-i gödör

6.008.004: A leletegyüttesben mindössze 3 db talpastál- töredék volt azonosítható. Anyaguk barnászörös, kevés aprószemű fekete és csillámos homokot, tartalmaz, kissé meszes. Falvastagságuk 0,5–0,7 cm. Egy kis talpas csésze töredékénél a formáról is képet lehetett alkotni, bár pereme hiányzik. Talpa csonkakúp alakú, oldala és alja szokatlan módon majdnem derékszögben találkoznak. Ez inkább porceláncsészékre jellemző forma. Darabszám: 3 db

7. Tálak és tányérok

Csak a 94/1 NY-i gödörből kerültek elő olyan töredékek, melyeket lapos tálak, tányérok darabjaiként lehetett azonosítani.

⁵³ BIKIĆ 2003. 137., Fig. 27.; 140., Fig. 28.; 141., Fig. 29.

⁵⁴ BTM Iksz. 2002.9.4; 2002.9.6; 2002.9.158

⁵⁵ BTM Iksz. 2002.9.8; 2002.9.11; 2002.9.12

⁵⁶ BTM Iksz. 2002.9.20; 2002.9.22; 2002.9.23

⁵⁷ BTM Iksz. 2002.9.24.1–5

⁵² BTM Iksz. 2002.9.4; 2002.9.6; 2002.9.7; 2002.9.9; 2002.9.10; 2002.9.14–2002.9.19

Királyi Istálló, 94/1, NY-i gödör

7.019.001: A legjobb minőségű, azonban nagy valószínűség szerint egy korábbi, 16. századi rétegből a gödörbe keveredett táltörredék egy metélt avagy tarka mázas edény peremtörredéke volt. Ennek anyaga fehér, nagyon kevés, apró szemű csillámos homokot tartalmaz. Tányérperemének lezárása vízszintes, középen bemélyedő, külső széle bevagdossal díszített. Külső oldala zöld mázas, belső oldalán sárga mázalapon bekarcolt szélű, fehér szirmú, zöld levelű virágok vannak. Darabszám: 2 db

7.010.004: világos, sárgásfehér, közepes mennyiségű, apró szemű, csillámos homokot és kevés, nagyobb fekete szemcsét tartalmazó anyagú táltörredék. Függesztőfüles, formája a modern mélytányérokéra emlékeztet. Pereme hiányzik.⁵⁸ Darabszám: 4 db

7.020.001: Bár a csoportba tartozó tálak másodlagosan megégettek, jobb állapotú részeik illetve párhuzamaik alapján ki lehetett következtetni, hogy anyaguk eredetileg barnásvörös volt, közepes mennyiségű, apró szemű, csillámos homokot tartalmaz, és kifejezetten keményre égetett. Közös jellemzőjük a széles tányérperem, melynek lezárása vagy függőlegesen felálló vagy befelé hajló, és a sinc nélküli forma. Mázszíneik eredetileg a színtelen, a sárga és a barna lehettek. Egy esetben világos angóbra írókával fölvitt, reneszánsz hatású virágmotívumokkal díszítették a tálal, két edény dekorációját pedig a máz alá felvitt angób alakításával, visszakarapásával hozták létre.⁵⁹ Darabszám: 5+ db

FOLYADÉKTÁROLÓK

9. Korsók

A két együttesben az azonosítható formájú folyadéktárolók mind korsók voltak. Egyes típusok anyagukban közeli rokonságot mutatnak más edényformák jellemzőivel, az ismertetést mindkét gödörnél ezekkel kezdem.

Sándor palota, 17/1. gödör:

Mázatlan, vörös anyagú korsók (9.002.004): anyaguk vörössárga, egyenletesen kiégett, közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot tartalmaz. Falvastagságuk 0,5–0,6 cm. Belső oldaluk esetenként szürkére égett, a törésfelület és a külső oldal azonban vörös. Az is előfordul, hogy a törredék háromszínű törésfelületű (vörös-sötétszürke-vörös).

Alakjukról két tárgy ad képet, egy teljes edénnyé kiegészített korsó, valamint egy nyak- és válltöre-

dék. Szájuk viszonylag széles, peremük egyszerű, esetenként kiöntőcsört alakítottak ki rajta. Nyakuk hengeres, a váll felé szélesedhet. A lapos szalagfűl a száj alsó részéhez csatlakozik, ahol gyakran karimát alakítottak ki, és derékszögben megtörve a kiugró vállhoz fut be. A korsók teste tojásdad, az alj felé egyre szűkül, majd a fenék elérése előtt kissé kiszélesedik. Az alj és az oldal élben találkoznak. Máz, angób nem borítja őket, nyakukat, vállukat gyakran díszítik vízszintesen körbefutó hornyolatokkal.⁶⁰

Egy kiöntőcső-törredéket is ide lehetett sorolni, ez csonkakúp alakú, fölfelé erőteljesen szűkül.⁶¹ Darabszám: 89 db

Mázas, „török típusú” korsók: A talpastálak két csoportjával anyagában, mázában megegyező al-típusokat lehetett elkülöníteni. Az egyik esetben (9.008.002) anyaguk 6.008.001-gyel egyezik.

Az ide tartozó korsók viszonylag kis méretűek, gömbtestűek, egy oldaltörredéken kiöntőcső indítását lehetett megfigyelni, illetve egy fölfelé szűkülő, sárga mázas kiöntőcső-törredék is tartozott a csoporthoz.⁶² A fenékrészük hirtelen összeszűkül, fenékméretük 7,5–10 cm között változnak.

Mint általában, ezeket a korsókat is csak felső egyharmadukon, a külső oldalukon borítja világos angób, s rajta zöld, sárga vagy barna máz. Egy edényt érdekes, egyedi megoldással nem mázaztak, hanem egész testét nagy, fehér angóbpöttyökkel díszítették.⁶³

A talpastálak másik csoportjához (6.009.001) hasonló korsótörredékek (9.009.002) is kerültek elő. Ezeket mázat (zöld ill. sárgásbarna) szintén csak a külső oldalon, a váll vonaláig alkalmazták, ezáltal azonban angób nélkül vitték föl.⁶⁴ Össz. darabszám: 26 db

Fehér anyagú korsó (9.010.001): ebben az esetben egyetlen korsó törredékei alkotnak különálló csoportot. Anyaga egészen világos, szürkésfehér, kevés, nagyon apró szemű csillámos homokot és kevés, nagyobb fekete szemcsét tartalmaz, finoman izapolt. Szája és nyaka hiányzik, teste vállban a legszélesebb, lefelé és felfelé nagyjából egyenletesen keskenyedik. Füle a vállból indult, ovális átmetsetű lehetett. A vállon hornyolatok futnak körbe. Vörös festéssel díszített, a testet a fül felhelyezése előtt festették meg.⁶⁵ Darabszám: 8 db

Redukált égetésű korsók (9.011): Ebben a lelet-együttesben anyaguk alapján igen egységes képet

⁶⁰ BTM ltsz. 2002.9.3; 2002.9.26

⁶¹ BTM ltsz. 2002.9.35

⁶² BTM ltsz. 2002.9.118; 2002.9.66

⁶³ BTM ltsz. 2002.9.126

⁶⁴ BTM ltsz. 2002.9.91; 2002.9.128

⁶⁵ BTM ltsz. 2002.9.168

⁵⁸ BTM ltsz. 95.31.06

⁵⁹ BTM ltsz. 95.31.8; 95.31.03.1-2 és 95.31.07

mutatnak, külső oldaluk sötétebb, grafitiszürke, belső oldaluk világosabbra égett. Csillámos homokot valamint apró, fehér szemcséket tartalmaznak. Egy finomabb és egy durvább kivitelezésű alcsoportra válnak szét, ezeknek formai különbsége funkcionális eltérésre is utal.

9.011.001: a redukált égetésű korsók finomabb változata. Kevés, nagyon apró szemű csillámos homokot és nagyon kevés, apró fehér szemcsét tartalmaz, anyaga nagyon sima, finoman iszapolt. A falvastagság 0,3–0,5 cm. A töredékek felülete minden esetben polírozott.

Két, teljes edénnyé kiegészített korsó is tartozik ide, azonban közülük csak az egyik vizsgálható, mivel a másik a Sándor palotában, az ott folytatott feltárásokat bemutató kamarakiállításon található.⁶⁶

A rendelkezésre álló korsó 21,5 cm magas. Szája kehely alakú, pereme kifelé megvastagodó, egy hornyolattal tagolt, a kiszélesedő, kehelyszerű részben szűrőlemez található. A kehely oldalából korongolt rudacska indul ki, ami összeköti a korsó száját a kiöntőcsővel. A nyak gömbölyded részekre tagolt, viszonylag rövid, keskeny. A kiöntőcső a vállból indul, egyenes, felfelé keskenyedek, lezárása előtt kissé kigömbölyödik. A nyak és a váll találkozásánál a korsót két sorban benyomkodott minta díszíti. Az edény teste tojásdad alakú, legszélesebb része magasságának kétharmadánál van. Az alj és az oldal élben találkoznak. A korsó külső felülete egyenletesen fényesre polírozott. Oldalán egy világosabb szürke folt látható, ahol a mellette lévő edény a kemencében hozzáért.⁶⁷

9.011.002: a redukált égetésű korsók durvább változata. Közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot és nagyon kevés, apró fehér szemcsét, néha apró kavicsokat tartalmaz. A falvastagság 0,3–0,5 cm, a töredékek felülete nem polírozott.

A csoportba egyebek mellett két nagyobb, a fenéktől a vállig meglévő profilú edény tartozik.⁶⁸ E két darab töredékessége miatt nem tudjuk, a nyaknál összeszűkültek-e, formájuk alapján pedig elképzelhető, hogy nem korsók, hanem fazékféle tárolóedények voltak. Mivel eddig párhuzamuk nem ismert, ez csak akkor fog kiderülni, ha valahonnan hasonló példányok kerülnek elő. Testük egyébként erősen nyújtott, tojásdad alakú, fölfelé szélesedik. Válluk alatt vízszintesen körbefutó hornyolatok díszítik őket. Össz. darabszám: 82 db

Királyi Istálló, 94/1, NY-i gödör

9.002.004: Az oxidált égetésű, mázatlan korsók az

előző gödörnél ismertetett csoportja csupán néhány oldal- és egy fenéktöredékkel képviseltette magát a leletegyüttesben. Darabszám: 5 db

9.018.002: Inkább egy másik, durvább kivitelezésű mázatlan folyadéktároló- csoport töredékei fordultak elő nagyobb számban, melyeknek anyaga érdesebb, közepes mennyiségű, apró szemű csillámos homokot tartalmaz, valamint szintén közepes mennyiségű, igen apróra tört kavicsal soványított, keményre égett. Létezhetett oxidált és redukált égetésű változatuk, de másodlagosan megégettek, így ez eldönthetetlen. A korábban már ismertetett tejesköcsög anyagával mutatnak rokonságot, de formájukra sajnos nem lehet következtetni.⁶⁹ Darabszám: 15 db

9.008.002: A mázas, „török” korsók szintén igen kis számban voltak jelen. Anyaguk a talpastálakéhoz hasonló. Egynél lehetett megfigyelni eredeti, fehér angóbra felvitt, citromsárga mázát. Darabszám: 9 db

9.020.001: Egy nyaktöredék a díztálakkal azonos anyagból készült, külső oldalát fényes sárga máz borítja.

9.011.002–003: A redukált égetésű korsók ismét csak egy durvább és egy finomabb változatban jelentek meg, azonban itt a másik gödörben lévő töredékek anyagára jellemző fehér szemcsék csak az előbbiben fordulnak elő. A finom anyagú korsók csak közepes mennyiségű, nagyon apró szemű csillámos homokot tartalmaznak, felületük rendkívül sima, finoman iszapolt. Két töredék volt formailag értékelhető, egy hengeres korsónyak a váll indításával és egy szélesebb, hengeres nyaktöredék. A finomabb anyagú töredékek mindegyikének polírozott volt a külső felülete, de a durvábbak között is előfordult. Néhány töredék volt díszített, bekarcolt hullámvonalkötegeket, illetve bepecsételt rovátkasorokat lehetett rajtuk megfigyelni. Darabszám: 29 db

EGYÉB KERÁMIATÁRGYAK

12–15. *Kályhás anyag, gyertyatartók és egyebek*

Sándor palota, 17/1. gödör:

Az együttesben kályhacsempe-töredék nem volt, kályhaszem- töredékből összesen 132 db-ot tartalmazott. Ezek mindegyike mázatlan volt, 56 db-ot lehetett négyzetes tál alakú kályhaszem részeként azonosítani. 76 db töredék tartozott pohár vagy hagyma alakú kályhaszemekhez. Egy, csaknem teljes profiljában meglévő, hagyma alakú kályhaszem kicsúcsosodó részét csavarással díszítették.⁷⁰ Egy teljesen ép, pohár alakú kályhaszem anyaga egy helyen annyira elvékonyodott, hogy fala átlukadt.

⁶⁶ A kiállításon található darab: BTM ltsz. 2002.9.2

⁶⁷ BTM ltsz. 2002.9.1

⁶⁸ BTM ltsz. 2002.9.171; 2002.9.175

⁶⁹ BTM ltsz. 95.31.10

⁷⁰ BTM ltsz. 2002.9.40

Mivel sem habarcs-, sem koromnyomok nem láthatók rajta, elképzelhető, hogy hibás példányként nem is használták föl.⁷¹ A leletegyüttes tartalmazott továbbá négy gyertyatartó-töredéket (14.008.003) és egy mázas padlótégla (15.012.001) töredékét.

Királyi Istálló, 94/1, NY-i gödör

A leletegyüttes 16 db kályhacsempe- töredéket tartalmazott. Mindegyik vörös anyagú, zöld, két esetben sárga mázas, nagy többségük díszítetlen, egy töredéken látszik a keretelés részlete, egy másikon pedig valamilyen ornamentikus motívum indítása.

29 db töredék tartozott redukált égetésű, mázatlan, négyzetes tál alakú kályhaszemekhez. 13 db a vörös anyagú, fehér angóbon zöld mázas, „török” típusú, bögre alakúnak is nevezett kályhaszemek táborát gazdagította.

ÉRTÉKELÉS

A két leletegyüttest többféle módon is ki lehet értékelni. Egyrészt, mivel kontextusuk által jól meghatározható a betöltési idejük, vizsgálhatóvá válik, hogy az eddigiekben keltező értékűnek tartott, itt is jelen lévő típusok valóban azok-e. Ezzel kapcsolatban kijelenthető, hogy az eddigi eredmények többnyire megerősítést nyertek, azonban némi kiegészítés vált szükségessé.

A sgraffitós edényeket a 16. századra szokták jellemzőnek tartani, Gerelyes Ibolya azt feltételezte, hogy a 17. század első harmadában a bekarcolás nélküli, „álsgraffitós” tálak nagyrészt felváltják őket.⁷² Ezek az edények azonban gazdag dekorációjuk miatt, és mivel többségüket nem helyben készítették, díszkerámiának számítottak, azaz valószínűleg sokáig használták őket, vigyáztak rájuk. Így nem meglepő, hogy egy-egy töredékük rendszeresen felbukkan 17. század végi kontextusban is.⁷³ A 17/1-es gödörből azonban körülbelül tizenöt különböző tál darabjai kerültek ki, melyek közül négy talán egy háztartás (vagy talán a Szent János templom épületében működő dzsámi) felszereléséhez tartozott. Tekintve, hogy a betöltés ideje a 16–17. század fordulójára tehető, valósnak fogadhatjuk el, hogy e tálak a hódoltság korai időszakában örvendtek a legnagyobb népszerűségnek Budán. A mellettük felbukkanó „álsgraffitós”, azaz csak színes mázakkal díszített, bekarcolás nélküli töredék egyébként szintén Gerelyes Ibolya meglátását igazolja, aki en-

nek a típusnak a megjelenését a 16. század végére helyezte.⁷⁴

Az előző példa jól mutatja, hogy az objektumok leletanyagát lehetőleg érdemes összességében vizsgálni, a lelettípusok jelenlétének arányát figyelembe venni.

A Sándor palota 17/1-es gödörben például számosan jelen voltak az inkább a késő középkorra jellemzőnek tekintett „osztrák típusú” fazekak. Az általam vizsgált budai együttesek szinte mindegyikében előfordultak ilyen töredékek, de az itteni mennyiségük kiugrónak számít. Továbbá a sgraffito- díszes tálakon kívül még legalább egy, a hódoltság korai időszakára keltezett típus is előfordul, a rádli díszes kis lábasedény képében, még a későinek tekinthető edényfajták teljesen hiányoznak.⁷⁵ Az ilyen lelet-összetétel az ásatási körülmények ismerete nélkül is korai betöltésű gödörre utalna.

Ugyanakkor viszont a 94/1 NY-i gödörből szintén előkerült egy 16. századra keltezhető díztál-töredék, valamint négy, a „budai vörös kerámiához” köthető oldaltöredék. Akadt továbbá a múzeumba került leletanyagában három, biztosan újkori cserép is. A többi, keltező értékűnek ítélt tárgy (pl. a festett díszű, fehér anyagú fazék, a függesztfüles díztálak)⁷⁶ ugyanakkor a 17. század vége felé mutatott. Ráadásul a leletanyag túlnyomó része másodlagosan megéve került a gödörbe, a korábbra vagy későbbre datált töredékeken viszont nem voltak ilyen nyomok. A betöltés – a gödör ásatási kontextusa és a történeti adatok által megadott – idejét tehát a leletanyag nagyobb, jellegében és állapotában egy-egy része igazolta.

A két gödör anyagának összevetése során olyan jellegzetességeket is azonosítani lehetett, melyek egyes műhelykörök folyamatos működésére utalnak. Ezek közül a legszembeesőbb a korábbi együttesből kikerült fehér anyagú, vörössel festett korsó, mely anyagában azonos, díszítésében pedig rokonságot mutat a későbbi gödör festett-visszaka-part díszű „vászonfazekáival”.

Ugyanakkor az is érdekes tény, hogy a 17. század második felére keltezhető leletegyüttesekben a részben legalábbis magyar eredetűnek tekinthető, a néprajzi kerámiában is jelen lévő edénytípusok egyre gyakrabban fordulnak elő, még a korábbi anyagokban inkább a klasszikus „török” kerámia dominál. A késői, 94/1 NY-i gödör egyébként kirívó példa mindösszesen három talpastál- töredékével, és ezt valószínűleg az objektum részleges pusztulá-

⁷¹ BTM Iksz. 2002.9.157

⁷² GERELYES 1991. 45.

⁷³ Pl. a 94/1 NY-i gödörrel egy időre keltezhető betöltésű 94/1 DK-i gödörből is került elő egy sgraffito-díszes töredék. (Leltározatlan.) Továbbá: GERELYES 1986. 81.

⁷⁴ GERELYES 1991. 45.

⁷⁵ GERELYES 1991. 46., BTM Iksz. 2002.9.5

⁷⁶ GERELYES 1991. 46.

sával magyarázhatjuk, ám a trend jól megfigyelhető. A jelenségben szerepet játszhatott, hogy az országot behálózó régi kereskedelmi útvonalak a hódoltság határainak rögzülése után lassanként újra működni kezdtek.

A keltezési kérdéseken túl további igazolást nyert az a korábban már közölt adat is, hogy Budán feltűnően kevés a „délszláv” kerámia aránya, ami, úgy tűnik, nem függ a leletegyüttes korától.⁷⁷

Az alkalmazott szempontrendszer tehát, mivel átláthatóvá teszi az egyes típusok arányait a leletegyütteseken belül, az egymáshoz hasonló cserepek pedig könnyen azonosíthatóvá válnak, segít feltérképezni egyes edényfajták fejlődését, jelenlétük alakulását a városban. Most, hogy sikerült igazolni az eddigi feltételezéseket a keltező értékű típusokról, a következő cél a hódoltság másfél évszázadának egy-egy szakaszára jellemző további csoportok megtalálása, mely remélhetőleg hamarosan egy következő publikáció témája lehet.

---

⁷⁷ GERELYES 1991. 46.

IRODALOMJEGYZÉK

- ALTMANN 1973
ALTMANN Julianna: Előzetes jelentés a budavári ferences templom kutatásáról. *ArchÉrt* 100. (1973), p. 82–87.
- ALTMANN 1994
ALTMANN Julianna: Az óbudai és a budavári ferences templom és kolostor kutatásai. In: *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Művészettörténet–Műemlékvédelem* 7. Bp., 1994, p. 137–152.
- ALTMANN 1994a
ALTMANN Julianna: Ásatási napló. Budapest I. Szent György tér és környéke ásatási program. Sándor palota. 1994., BTM Adattára.
- ALTMANN 1995
ALTMANN Julianna: Ásatási napló. Budapest I. Szent György tér és környéke ásatási program. Sándor palota. 1995., BTM Adattára.
- ALTMANN-LÓVEI 2004
ALTMANN Julianna – LÓVEI Pál: Leletegyüttesek a budavári ferences templomból. *BudRég* 38. (2004), p. 11–21.
- BENCZE-PAPP 2004
BENCZE Zoltán – PAPP Adrienn: Török kerámia egy Dísz téri sziklagödör feltárásából. *BudRég* 38. (2004), p. 35–49.
- BENDA 2002
BENDA Judit: A Szent György tér déli oldalán feltárt középkori kút leletanyaga. *BudRég* 35. (2002), p. 535–548.
- BIKIC 2003
BIKIC, Vesna: Gradska keramika Beograda (16–17. vek). *Belgrade Ceramics in the 16–17. Century*. Beograd, 2003.
- CSUPOR-CSUPORNÉ 1998
CSUPOR István – CSUPORNÉ Annyal Zsuzsa: *Fazekaskönyv*. Bp., 1998.
- FEHÉR 1959
Fehér Géza: A pécsi Janus Pannonius Múzeum hódoltságkori török emlékei. *JPMÉ* 1959. (1960), p. 103–149.
- GERELYES-FELD 1986
GERELYES Ibolya – FELD István: Hódoltság kori leletegyüttesek az ozorai várkastélyból. *CommArchHung* 1986., p. 141–186.
- GERELYES 1986
GERELYES Ibolya: Adatok a sgraffito-díszes török kerámia keltezéséhez. In: *Keletkutatás* 1986., p. 69–84.
- GERELYES 1990
GERELYES, Ibolya: Die Balkanverbindungen der türkischen Keramik von der Budaer Burg. *ActaArchHung* 42. (1990), p. 269–285.
- GERELYES 1991
GERELYES Ibolya: Török leletegyüttesek a budai várpalotából (1972–1981). *TBM* 23. (1991), p. 21–75.
- HANNY 1997
HANNY Erzsébet: A nagyrévi kultúra áldozati gödre a budai Várhegyen. *BudRég* 31. (1997), p. 199–211.
- HATHÁZI-KOVÁCS 1997
HATHÁZI, Gábor – KOVÁCS, Gyöngyi: A Post Medieval Find Assemblage from Vál. *ActaArchHung* 49. (1997), p. 195–225.
- HOLL 1955
HOLL Imre: Külföldi kerámia Magyarországon, XIII–XVI. század. *BudRég* 16. (1955), p. 147–197.
- HOLL 1963
HOLL Imre: Középkori cserépedények a budai várpalotából, XIII–XV. század. *BudRég* 20. (1963), p. 335–394.
- HOLL 2005
HOLL, Imre: Fundkomplexe des 15–17. Jahrhunderts aus dem Burgpalast von Buda. *VAH* 17. Bp., 2005.
- IGAZ-KRESZ 1965
IGAZ Mária – KRESZ Mária: A népi cserépedények szakterminológiája. *NÉ* 47. (1965), p. 87–131.
- KOVÁCS 1998
KOVÁCS Gyöngyi: A barcsi török palánkvar kerámialeletei. *CommArchHung* 1998. p. 155–180.
- KOVÁCS 2003
KOVÁCS Eszter: A budai ferences kolostor a török korban. *TBM* 31. (2003), p. 241–262.
- KRESZ 1960
KRESZ Mária: Fazekas, korsós, tálás. Néhány szempont fazekasközpontjaink kutatásához és összehasonlításához. *Ethnographia* 71. (1960), p. 296–379.
- KRESZ 1991
KRESZ Mária: *Magyar fazekasművészet*. Novi Sad, 1991.
- LAJKÓ 2010
LAJKÓ Orsolya: A kora újkori kerámia tipológiája – a néprajzi edényterminológia alkalmazásának lehetőségei a Dél-Alföldön. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon* 2. Bp., 2010. p. 799–816.

- MAGYAR 2003   MAGYAR Károly: A budavári Szent György tér és környékének kiépülése. (Történeti vázlat 1526-tól napjainkig). TBM 31. (2003), p. 43-126.
- MIKLÓS-VIZI 2006   MIKLÓS Zsuzsa - VIZI Márta: Válogatás egy késő középkori fazekas-
műhely leletanyagából. In: Az agyagművesség évezredei a Kárpát-
medencében. Bp.-Veszprém, 2006. p. 91-99.
- NYÉKHELYI 2004   B. NYÉKHELYI Dorottya: Feliratos török talpastál a budavári Szent György
térről. BudRég 38. (2004), p. 133-151.
- PUSZTAI 2003   PUSZTAI Tamás: The Pottery of the Turkish Palisade at Báticasék.
In: Archaeology of the Ottoman Period in Hungary. In: Opuscula
Hungarica 3. Bp., 2003. p. 301-310.
- TÓTH 2002   TÓTH Anikó: Török kori leletegyüttes a budavári királyi palota előte-
rében. In: A hódoltság régészeti kutatása. In: Opuscula Hungarica 3.
Bp., 2003. p. 261-268.
- TÓTH 2003   TÓTH, Anikó: An Ottoman-era Cellar from the Foreground of Buda's
Royal Palace. In: Archaeology of the Ottoman Period in Hungary. In:
Opuscula Hungarica 3. Bp., 2003. p. 273-280.
- VÉGH 2003   VÉGH András: Középkori városnegyed a királyi palota előterében. (A
budavári Szent György tér és környezetének története a középkorban.)
TBM 31. (2003), p. 7-42.
- VIZI 2000   VIZI Márta: Grafitos kerámia Decs-Etéről és Ozoráról. WMMÉ 22.
(2000), p. 177-252.
- VIZI 2010   VIZI Márta: A kora újkori kerámia feldolgozásának módszerei. Az
ozorai várkastély leletanyagának adatbázisáról. In: A középkor és a
kora újkor régészete Magyarországon 2. Bp., 2010. p. 817-838.

THE EARLY MODERN POTTERY OF TWO FIND COMPLEXES FROM SZENT GYÖRGY SQUARE IN BUDA

More than a hundred of so called "Turkish pits" were excavated during the archaeological research of Szent György Square, between 1988 and 2002 in the Castle District of Buda. Some of them could be dated through their find context and thus it became possible to analyze their pottery and start creating their typochronology. The method has multiple levels, all connected to and/or depending on each other, including the inspection of the color, the material, the shape elements and the surface alterations. Every type gets a code, which consists of three numbers and defines these properties, building main and subgroups.

Two find complexes have been evaluated by using this method, one (Sándor palota, pit 17/1), which could be dated to the turn of the 16th-17th centuries and another (Királyi Istálló, 94/1, western pit), which was filled up around 1684. The study has shown that there were only a few pottery types, which remained the same for these eighty years, and most of them changed significantly.

One of these changes was the almost complete disappearance of the unglazed cooking pots, substituted by similar, but on their interior lead glazed

vessels. The other issue was the increasing number of the local, Hungarian pottery types in the 17th century, whose usage continued in the new age as well, while the quantity of the classic "Turkish" pottery (footed bowls, spouted jugs, etc.) dropped. The amount of the so called Southern Slavic or Bosnian pottery (hand formed jugs and baking lids, pots made on hand turned wheel) was minimal, as it had been noted earlier concerning the ceramics of Buda.

An interesting fact has also been discovered regarding the sgraffito-decorated footed bowls, which occurred only in the earlier find complex. Three of four very similar vessels, probably made in Belgrade, wore an identical scratched-in sign on their bottom (created after the firing of the bowls). This could mean that they belonged to the same "set", which has not yet been observed in the study of early modern pottery.

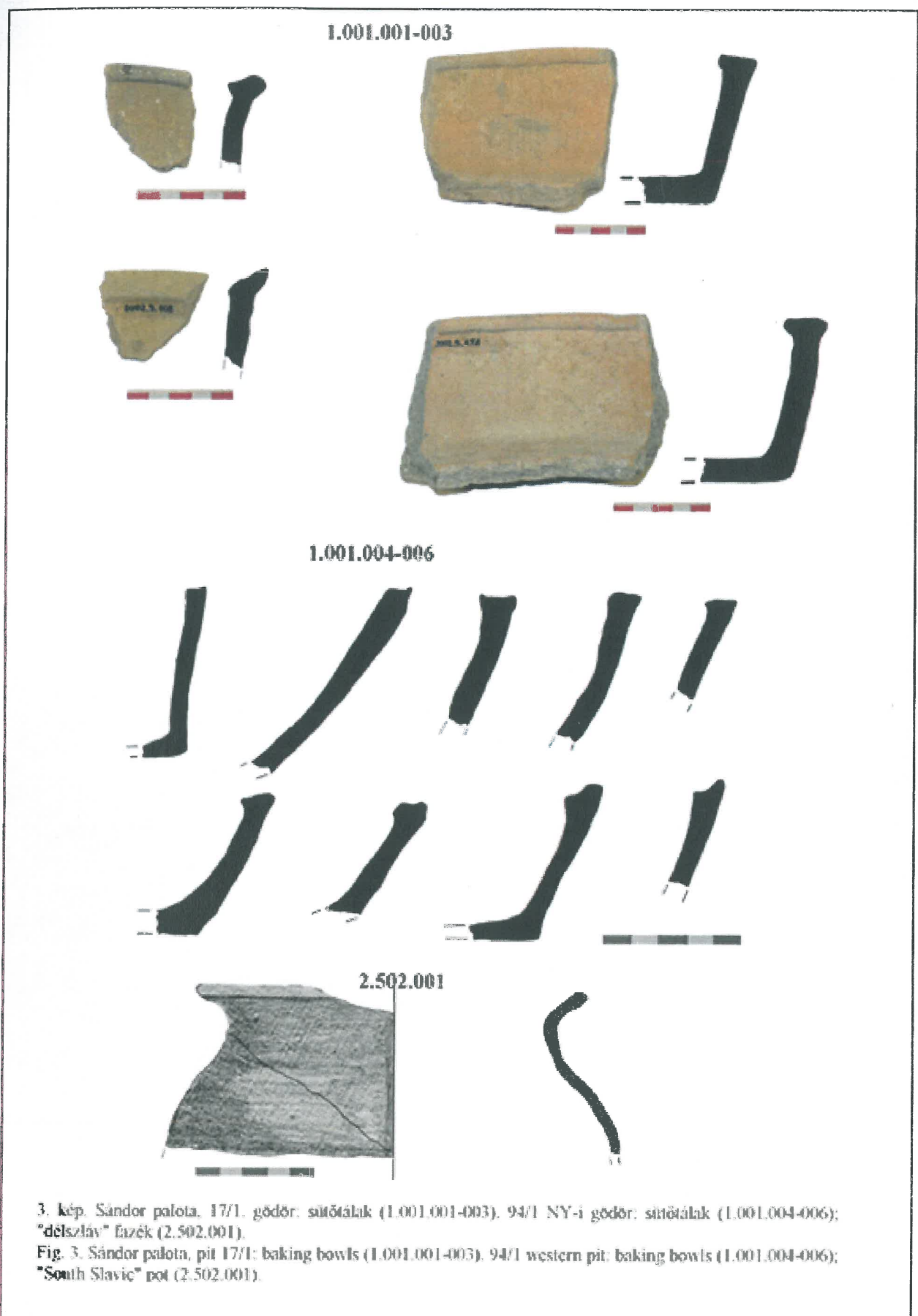
The completion of the typology requires the evaluation of more find complexes, but the applied method renders it possible to find related groups and define more accurately the characteristic pottery types in the different periods of the 150 years of Buda's Ottoman occupation.

Típus-szám	Meghatározás	Szín	Járolékos összetevők	Égetés	Felületkezelés	Db
1.001.001 - 003	Sütőtál	E	durva, csillámos homok, apróra zúzott fehér kavics	O	-	9
2.501.001	"Délszláv" fazék	E	apróra tört, világos színű kavicszúzatok	O	-	1
2.002.001 -003	Mázatlan fazék	V	csillámos homok	O	angób, festés	15
2.003.001	Mázás fazék, "budai vörös kerámia"	V	csillámos homok, kevés kis kavics	O	angób, ólomház	5
2.004.001	Mázatlan fazék "osztrák típusú"	SZ	csillámos homok, kevés grafit szemcse	R	hornyolatok, perembélyeg	35
2.004.002	Mázatlan fazék "osztrák típusú"	SZ	csillámos homok	R	hornyolatok, lyukasítás	11
2.005.001	Mázás fazék és lábasedény	F	csillámos homok (finoman izzapolt)	O	ólomház, pecsétlengemmel nyomott dísz	51
2.006.001 -002	Mázás fazék	S	több- kevesebb csillámos homok	O	ólomház, rádírósz, rovátkolás	73+
3.007.001	Mázás, kétfülű tárolóedény	V	csillámos homok, erősen meszes	O	angób, ólomház	15
4.002.004	Fedő	V	csillámos homok	O	-	6
6.008.001	Talpastál	V	csillámos homok, nagyon kevés mész	O	angób, ólomház, sgraffito	42+
6.008.002	Talpastál	V	csillámos homok, erősen meszes („mészkucaos”)	O	angób, ólomház	8
6.009.001	Talpastál	S	csillámos homok, apró fekete szemcsék	O	angób, ólomház	6
9.002.004	Mázatlan korsó	V	csillámos homok	O	hornyolatok	89+
9.008.002	Mázás, "török" korsó	V	csillámos homok, nagyon kevés mész	O	angób, ólomház	22
9.008.002	Mázás, "török" korsó	S	csillámos homok, apró fekete szemcsék	O	angób, ólomház	4
9.010.001	Mázatlan, festett korsó	F	csillámos homok, kevés, nagyobb fekete szemcse (finoman izzapolt)	O	hornyolatok, festés	8
9.011.001	"Szürke korsó"	SZ	csillámos homok, apró fehér szemcsék (finoman izzapolt)	R	polírozás, bekarcolt dísz	25+
9.011.002	"Szürke korsó"	SZ	csillámos homok, apró fehér szemcsék, apró kavicsok	R	bekarcolt dísz	57
12.	Kályhás anyag	-	-	-	-	132
14- 15.	Egyéb	-	-	-	-	5

1. kép. Összesítés a Sándor palota 17/1. gödör kerámiatípusairól.
Fig. 1. Pottery types of the find complex Sándor palota, pit 17/1.

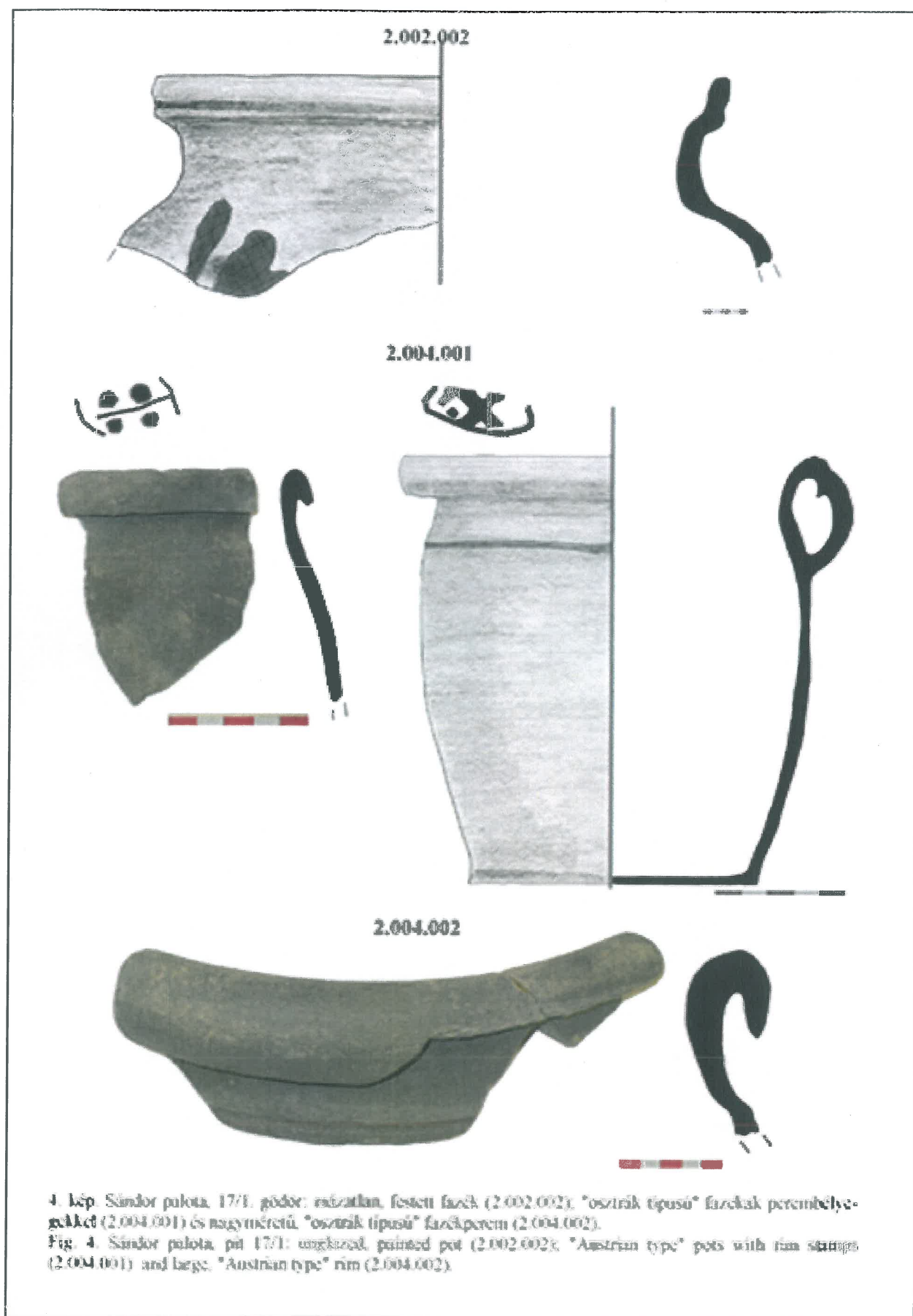
Típus-szám	Meghatározás	Szín	Járulékos összetevők	Égetés	Felületkezelés	Dő
1.001.004	Sütőtál	E	csillámos homok, fekete szemcsék, apróra tört kavics	O	-	6
1.001.005	Sütőtál	E	apróra tört kavics	O	-	5
1.001.006	Sütőtál	E	csillámos homok, fekete szemcsék	O	-	1
2.501.001	"Délszláv" fazék	E	sok zúzott kavics	O	bordák	3
2.502.002	"Délszláv" fazék	E	csillámos homok és sok fehér szemcse	O	-	7
2.003.002	Mázás fazék, "budai vörös"	V	tört kavics, csillámos homok	O	angób, ólom-máz	4
2.006.003	Mázás fazék és	S	csillámos homok, tört kavics, zúzott	O	ólom-máz, ro-	50
2.010.002	Mázás fazék	F	csillámos homok és fekete szemcsék	O	ólom-máz, festés	27
2.016.001	Mázás fazék	F	apró szemű kavics, csillámos ho-	O	ólom-máz, ro-	55
2.017.001	Mázás fazék	S	csillámos homok	O	angób, ólom-máz, rovátkolás	12
2.017.002	Mázás fazék	S	kevés, nagyon apróra tört kavics	O	angób, ólom-máz, rovátkolás	8
3.007.001	Mázás, kétfülű	V	csillámos homok, erősen meszes	O	angób, ólom-	3
3.018.001	Tejeskőcsög	V	csillámos homok, kisebb kavicsok	O	hernyulatok	3
4.002.004	Fedő	V	apró szemű csillámos homok	O	-	1
6.008.004	Talpastál	V	fekete és csillámos homok, kissé	O	angób, ólom-	3
7.010.004	Tál	F	csillámos homok, fekete szemcsék	O	ólom-máz	4
7.019.001	"Metéltmázás" lá!	F	csillámos homok	O	ólom-máz, bekarcolás	2
7.020.001	Díztálak	V	csillámos homok	O	angób, ólom-máz, irókozás	5+
9.002.004	Mázatlan korsó	V	csillámos homok	O	-	5
9.018.002	Mázatlan korsó	V	csillámos homok, apróra tört kavics	O	-	15
9.008.002	Mázás, "lörök"	V	csillámos homok, kevés mész	O	angób, ólom-	9
9.011.002-003	"Szürke korsó"	SZ	csillámos homok, fehér szemcsék	R	polírozás, bekarcolt dísz	29
9.020.001	Mázás korsó	V	csillámos homok	O	ólom-máz	1
12.	Kályhás anyag	-	-	-	-	58
15.	Egyéb	-	-	-	-	58

2. kép. Összesítés a Királyi Istálló 94/1 NY-i gödör kerámiaanyagairól.
Fig. 2. Pottery types of the find complex Királyi Istálló 94/1, western pit.

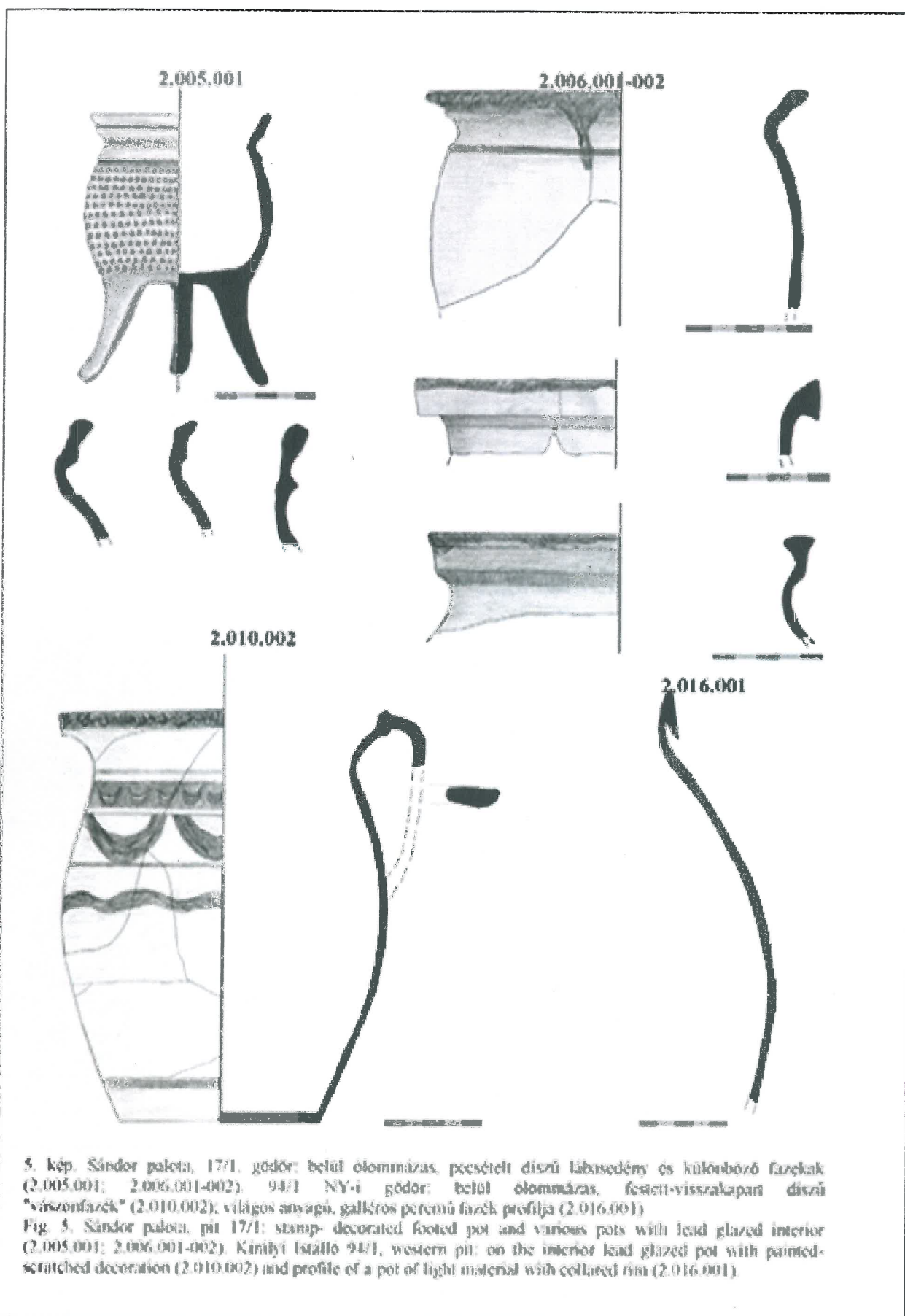
3. kép. Sándor palota, 17/1. gödör: sütőtálak (1.001.001-003). 94/1 NY-i gödör: sütőtálak (1.001.004-006); "délsláv" fazék (2.502.001).

Fig. 3. Sándor palota, pit 17/1: baking bowls (1.001.001-003). 94/1 western pit: baking bowls (1.001.004-006); "South Slavic" pot (2.502.001).

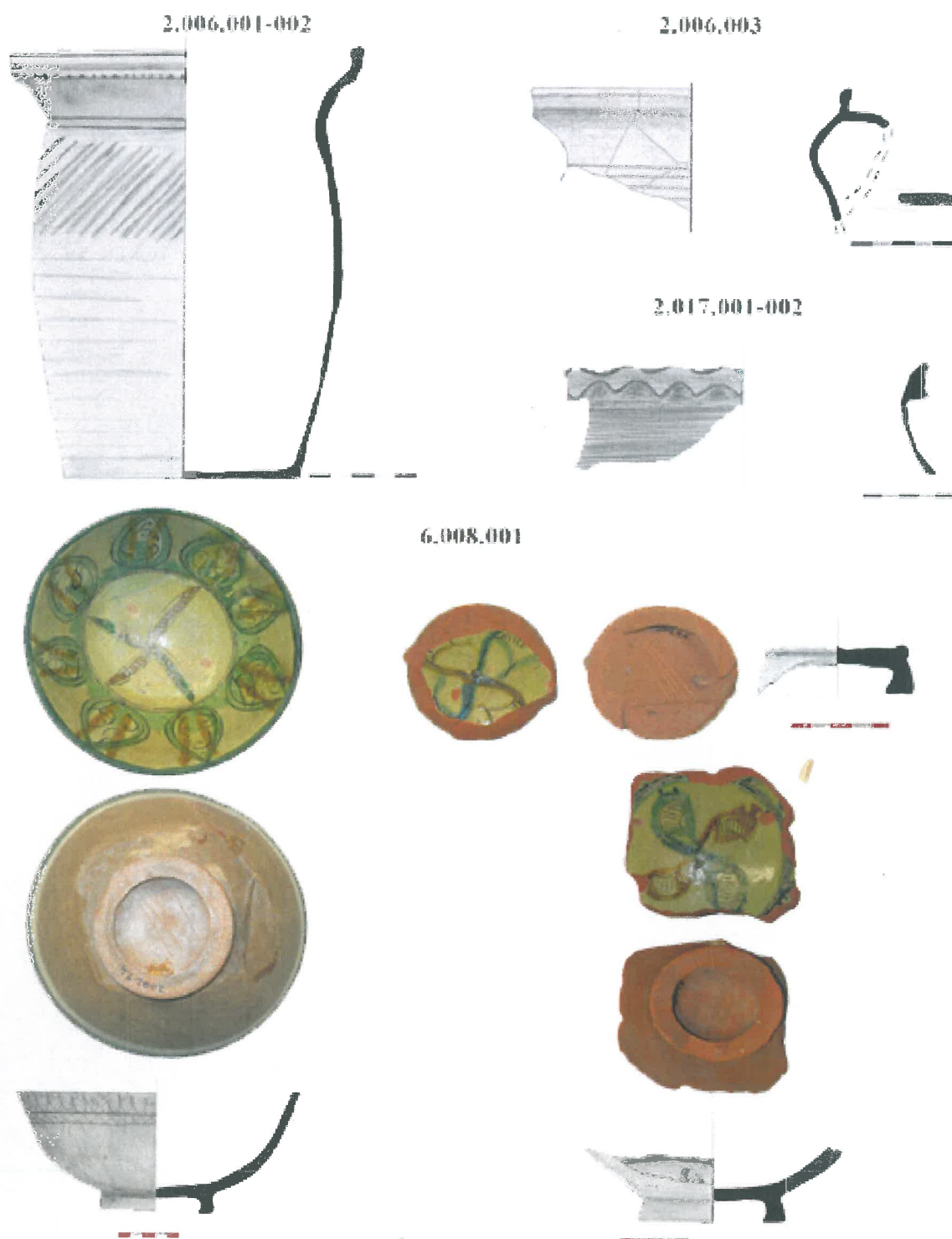

4. kép. Sándor palota, 17/1. pödör: részatlan, festett fazék (2.002.002); "oszták típusú" fazékok perembélye-
gekkel (2.004.001) és nagyméretű, "oszták típusú" fazékperem (2.004.002).

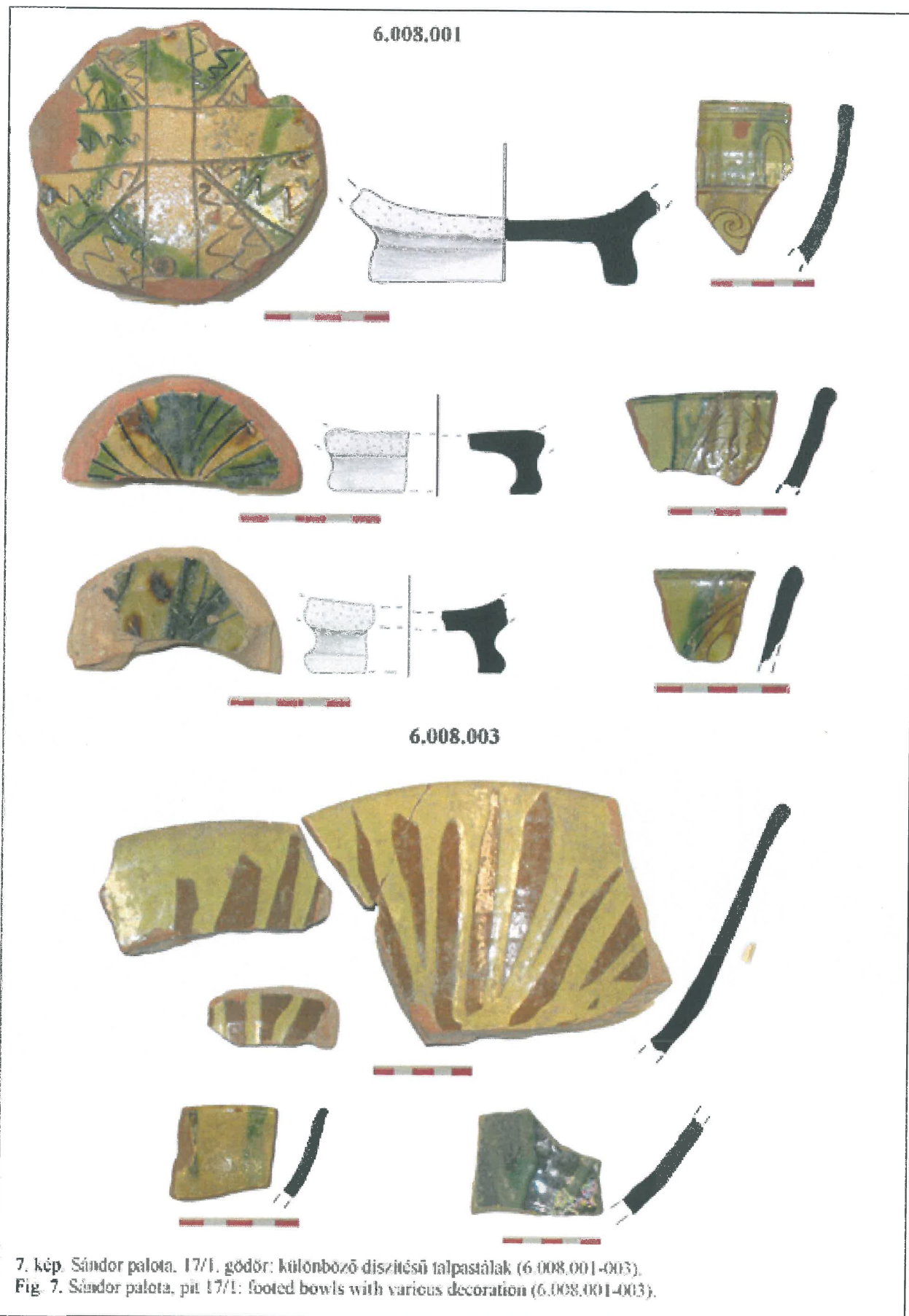
Fig. 4. Sándor palota, pü 17/1: englazod, painted pot (2.002.002); "Austrian type" pots with rim stamps
(2.004.001) and large, "Austrian type" rim (2.004.002).

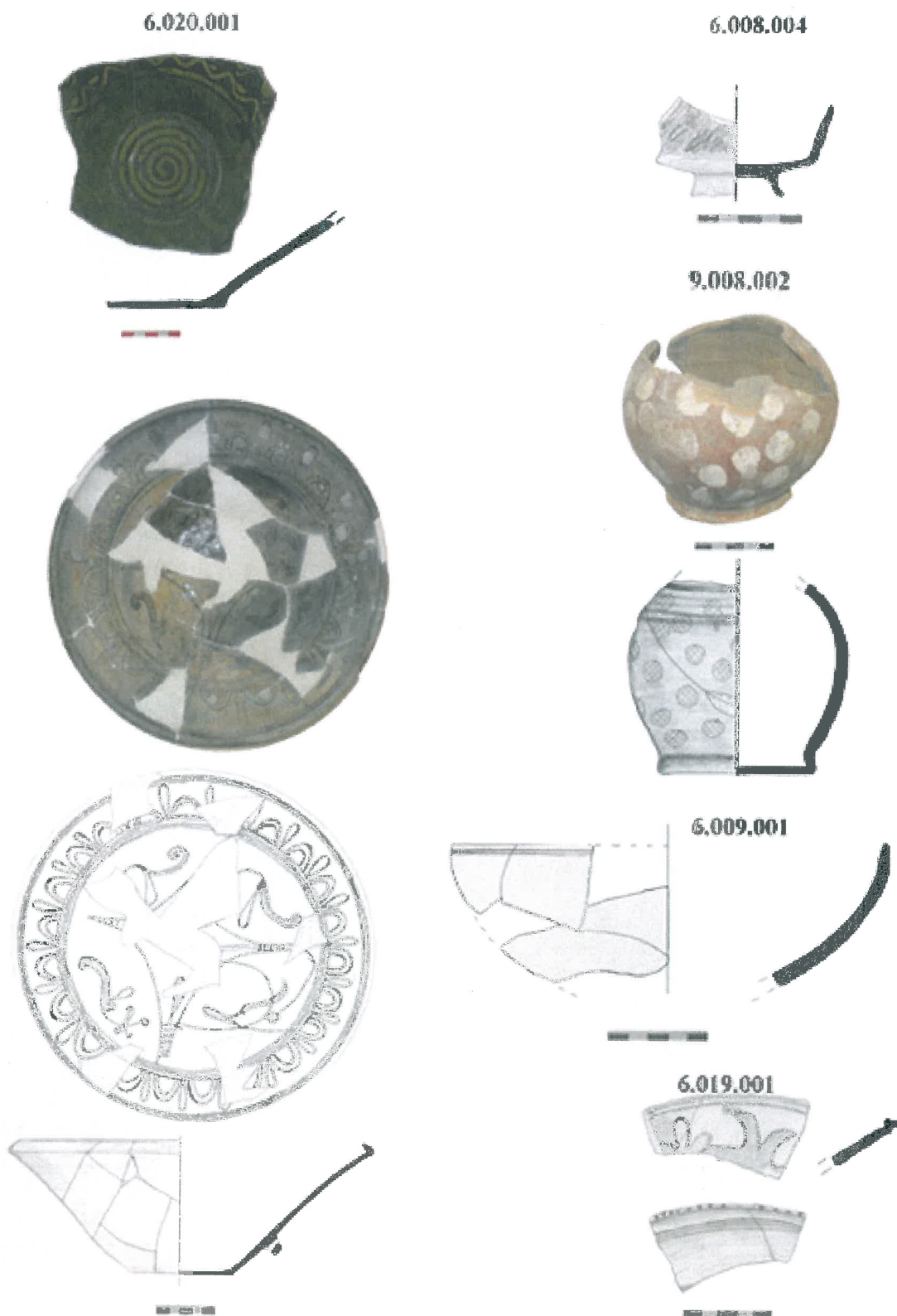

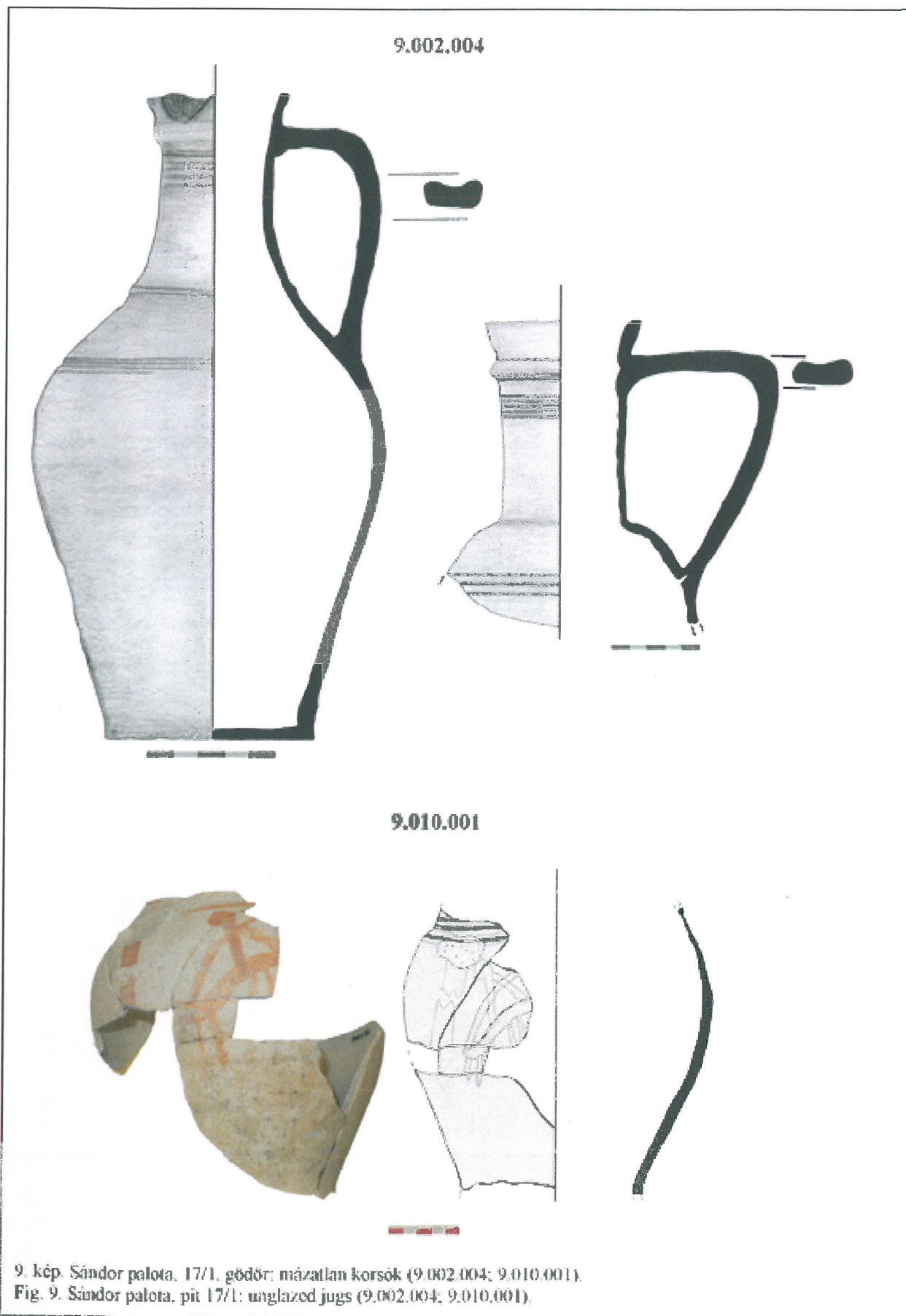
6. kép. Sándor palota, 17/1. gödör: belül olomnuzas, kifogattással díszített fazék (2.006.001-002); sgraffito-díszes talpástalék (6.008.001). 94/1 NY-i gödör: belül olomnuzas fazekak (2.006.003, 2.017.001-002).
 Fig. 6. Sándor palota, pit 17/1, on the interior lead glazed pot with incised decoration (2.006.001-002), sgraffito-decorated footed bowls (6.008.001). Királyi Istálló 94/1, western pit: on the interior lead glazed pots (2.006.003, 2.017.001-002).

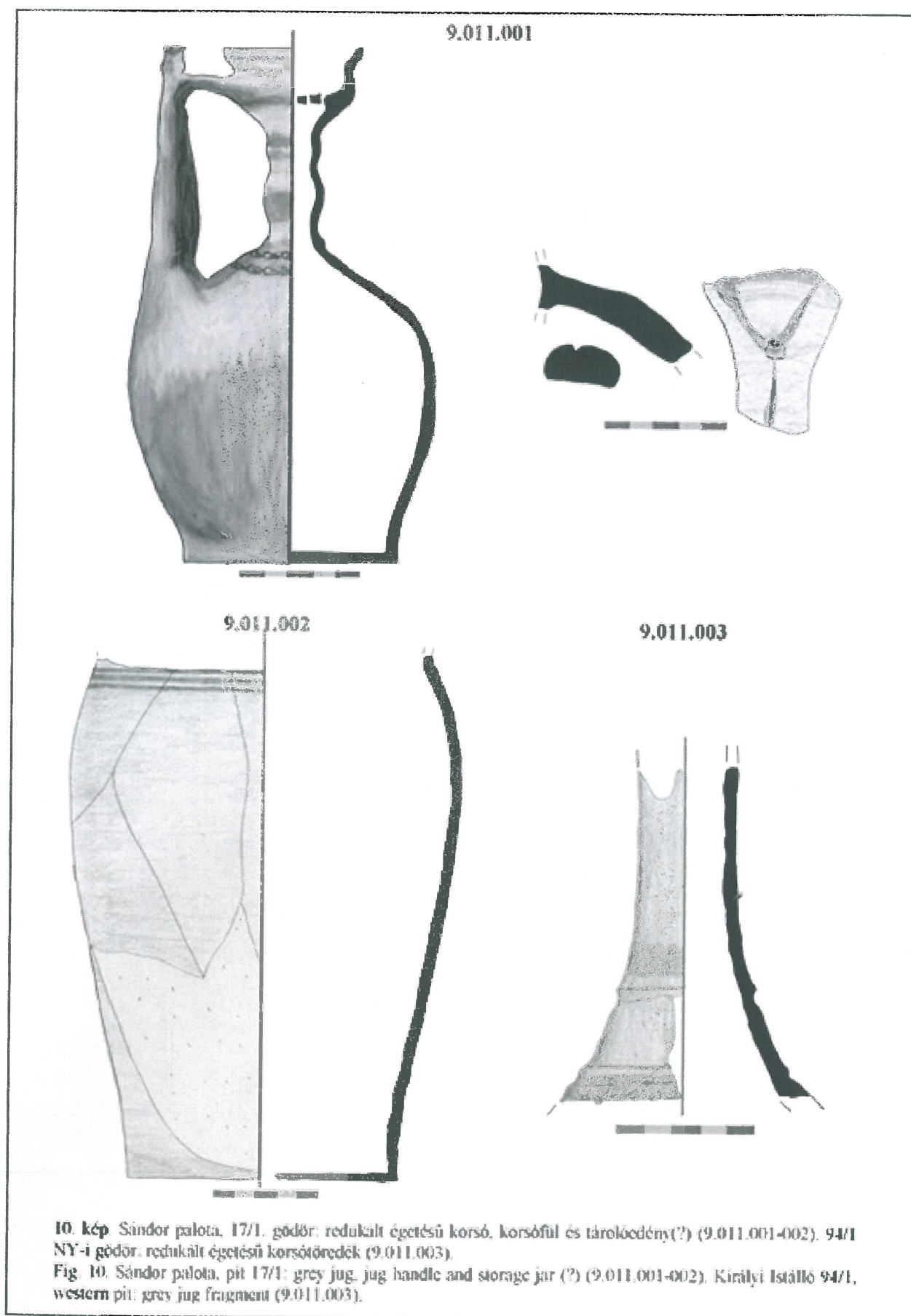

8. kép. Sándor palota, 17/1. gődör: fehér agóbbal díszített korsó (9.008.002); talpastál (6.009.001). 94/1 NY-i gődör: talpas tálka (6.008.004); díztálak (6.019.001; 6.020.001).

Fig. 8. Sándor palota, pit 17/1: jug decorated with white engobe (9.008.002); footed bowl (6.009.001). Királyi Istálló 94/1, western pit: small footed bowl (6.008.004); decorative bowls or plates (6.019.001; 6.020.001).

10. kép Sándor palota, 17/1. gödör: redukált égetésű korsó, korsófül és tárolóedény(?) (9.011.001-002). 94/1 NY-i gödör: redukált égetésű korsótöredék (9.011.003).
 Fig. 10. Sándor palota, pit 17/1: grey jug, jug handle and storage jar (?) (9.011.001-002). Királyi Istálló 94/1, western pit: grey jug fragment (9.011.003).